

MASTEROPPGAVE

Emnekode: BE328E Økologisk økonomi

Børge Talberg

Kretsløpsøkonomi og bevissthet: - må det
til en bevissthetsendring i samfunnet?

Dato: 19. mai 2017

Totalt antall sider: 57

INNHALDSFORTEGNELSE

ABSTRACT	4
FORORD.....	5
SAMMENDRAG	6
1. INNLEDNING	9
1.1 Bakgrunn	9
1.2 Problemstilling og avgrensning.....	9
1.2.1 Avgrensning	9
1.3 Oppgavens oppbygging.....	10
2. TEORI OG BEGREPSGJENNOMGANG	11
2.1 Innledning.....	11
2.2 Hva er bevissthet og bevissthetsendring?.....	11
2.2.1 Bevissthet og Advaita Vedanta	12
2.2.2 Bevissthetsendring	13
2.2 Kretsløpsøkonomi	13
2.2.1 Fra lineær til sirkulær verdikjede	13
2.2.2 Fra konkurranse til samarbeid i kretsløpsøkonomien	14
2.2.3 Fra verdimonisme til verdipluralisme	14
2.2.4 Fra atomisme til holisme	14
2.3 Den integrerte kretsløpsmodellen.....	15
2.3.1 Natur.....	15
2.3.2 Kultur	16
2.3.3 utfordringer som legges til grunn i kretsløpsmodellen.....	16
2.4 Hva vil det si at kretsløpsøkonomien fungerer?	18
2.4.1 Organisk og mekanisk perspektiv på økonomi	18
2.5 Forskjeller på neoklassisk økonomi og dypøkologisk økonomi	20
2.6 Bærekraftig utvikling – sterk og svak bærekraft.....	21

2.7 Teori U	22
2.7.1 U-prosessen og de ulike fasene	23
2.7.2 Diskusjon av Teori U	24
2.8 Jungs mandala i fht. bevissthetsendring	26
2.9 Holistisk pedagogikk.....	27
3. METODE	29
3.1 Filosofisk studie	29
3.2 Ontologisk forankring	29
3.3 Selvobservasjon som filosofisk metodegrunnlag	31
3.2 Case studie.....	35
3.2.1 Studiens design.....	35
3.3 Datainnsamlingsteknikk og utvalg	36
3.4 Analysemetode	37
3.5 Validitet og reliabilitet	37
3.6 Refleksjon over egen rolle som forsker, og eget ståsted	37
4. ANALYSE	38
4.1 Mobbing som et alvorlig samfunnsproblem i skole og arbeidsliv	38
4.1.1 Mobbing i fht. kretsløpsøkonomi	38
4.2 Skole- og utdanningssystemet.....	40
4.2.1 Avisartikkel 1: Prestasjonspress i skolen	40
4.2.2 Konkurransesamfunnet og prestasjonspress.....	40
4.3 Avisartikkel 2: Opprør i økonomifaget	43
4.3.1 Virkelighetsfjern samfunnsøkonomi?	44
4.3.2 Holistisk læring til forskjell fra indoktrinering	44
4.4 Livskvalitet i fht. økonomisk vekst	46
4.5 HOLISTISK PEDAGOGIKK OG KRETSLØPSØKONOMI	47
4.5.1 Holistisk pedagogikk og International Baccalaureate (IB)	47

4.5.2 Etikk og holistisk pedagogikk	47
4.5.3 Økologisk og økonomisk internalisering	48
4.5.4 Delløsninger vs. helhetsløsninger	50
4.5.5 Holistisk pedagogikk - fokus på bevisstgjøring og «learning to be»	51
5. KONKLUSJON	52
LITTERATURLISTE	54

ABSTRACT

The topic of this Master's thesis has been awareness and consciousness changes – is it necessary for the circulation economics to function in society.

This philosophical study is conducted as a qualitative study, based on self-observation as a philosophical methodology, case study and analysis of secondary data.

The study shows that a change of consciousness is needed from the analyses I have done in order for circulation economics to function in society.

The high dropout in upper secondary education is largely due to the fact that students feel lonely. Many students experience a lack of friends and bad relationships with the teacher - which means they choose to quit high school. A change of consciousness in high school seem to be needed, to contribute to a more inclusive and value-pluralistic school - which circulation economics is based on in order for it to work.

Economic growth is important for most politicians around the world, but more and more people ask if this is the way to go. In circulation economics, the focus is shifted to developing quality.

FORORD

Denne masteroppgaven er skrevet som en avslutning på MBA studiet, Master of Business Administration ved Nord Universitet i Bodø.

Formålet med masteroppgaven er å belyse om det er nødvendig med en bevissthetsendring, for at kretsløpsøkonomi skal fungere i samfunnet. Hensikten har vært å synliggjøre hvordan enkeltmennesket formes og preges av samfunnet, og hvilke sammenhenger dette kan ha i fht. bevissthetsendring og kretsløpsøkonomi. Det å eksperimentere med ulike tilnærminger er spennende, og man lærer stadig noe nytt når en forsøker å være åpen, og nyskjerrig.

Når en erfarer at en ikke er isolert, men at en inngår i fellesskap så skaper det trygghet, og harmoni i ens indre. Det er for meg viktig å være åpen, nyskjerrig og «være i bevegelse» - slik kan en være i stille i ens bevegelser, for det som observerer i ens indre ER der uansett. Å være til forskjell, for å gjøre trenger ikke å være motsetninger!

Som lærer i videregående skole har prosessen med masteroppgaven vært en spennende faglig utfordring for meg.

Jeg vil takke alle, som har hjulpet meg i denne prosessen; ingen nevnt – ingen glemt!

SAMMENDRAG

Temaet i denne masteroppgaven har vært bevissthet og bevissthetsendringer – er det nødvendig for at kretsløpsøkonomi skal fungere i samfunnet.

Målet har vært å knytte bevissthetsendringer opp mot viktigheten av selvobservasjon, og bruke mine egne erfaringer opp mot teori. Slikt sett har jeg forsøkt å synliggjøre at det er en stor sammenheng i tilværelsen hvilket jeg erfarer.

Denne filosofiske studien er gjennomført som en kvalitativ studie, som bygger på selvobservasjon som filosofisk metodegrunnlag, case studie og analyse av sekundærdata.

Studien viser at det trengs en bevissthetsendring ut ifra de analysene jeg har gjort, for at kretsløpsøkonomien skal fungere i samfunnet. Når mobbing er så utbredt i skole- og arbeidsliv så indikerer det at det må en bevissthetsendring til i samfunnet. Kretsløpsøkonomi legger til grunn samarbeidsevner, som et viktig prinsipp for å få til gode prosesser på kommunikative arenaer. Når da mange ikke har utviklet sine sympatiske og empatiske sider så opptrer mange individer ubevisste, og dette er til hinder for at kretsløpsøkonomi skal fungere.

Prinsippet om verdipluralisme i kretsløpsøkonomi tilsier aksept for forskjellige verdier i samfunnet, og mobbing som samfunnsproblem kan være et uttrykk for et konformitetspress hvor en ikke skal skille seg ut.

Det store frafallet i videregående opplæring skyldes i stor grad at elevene føler seg ensomme viser en undersøkelse. Mange elever opplever mangel på venner, og dårlige forhold til læreren – noe som gjør at de velger å slutte på videregående skole.

I et mekanisk perspektiv på skolen så blir mennesket betraktet som isolerte egoer, mens i et organisk perspektiv så er et utvidet selv, som kjennetegner menneskene. Iboende verdier hos mennesket blir viktigere i kretsløpsøkonomien til forskjell fra instrumentelle verdier i et mekanisk perspektiv. Det kan se ut som om det trengs en bevissthetsendring ut ifra dette i skolen, for å bidra til et mer inkluderende og verdipluralistisk skole – noe som kretsløpsøkonomien legger til grunn, for at den skal fungere.

Økonomisk vekst er viktig for de fleste politikere verden rundt, men stadig flere stiller spørsmål om det er veien å gå. I kretsøkonomi er fokuset på utvikling til forskjell for økonomisk vekst så her må det en bevissthetsendring til.

Holistisk pedagogikk kan bidra til å fremme utviklingen av miljø- og samfunnsansvarlig bedriftsledelse gjennom etikken. Etikken i holistisk pedagogikk kan sies å være økosentrisk hvor både natur, kultur og økonomi tas hensyn til.

For å skape et samfunn, som er basert på holistisk forståelse, og tilknytning til naturen så er det viktig at det utvikles tverrfaglig forståelse i skolen.

FIGUROVERSIKT

Figur 1: Kretsløpsmodellen	side 15
Figur 2: Mekanisk og organisk perspektiv.....	side 19
Figur 3: Prinsipper for koordinasjon i ulike perspektiver.....	side 19
Figur 4: Neoklassisk og dypøkologisk økonomi.....	side 20
Figur 5: Teori U.....	side 23
Figur 6: Jungs Mandala.....	side 26
Figur 7: Subjektet vs. objekter i ens oppmerksomhetsområder.....	side 33

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn

Det skjer store samfunnsendringer i disse tider, og endringstakten virker å være raskere i dag enn tidligere. Hvilket samfunn er det vi ønsker å ha, eller utvikle er et etisk spørsmål.

Kretsløpsøkonomi er etter mitt syn en modell, som ivaretar menneskene i samfunnet slik at det gis «grobunn», for kreativitet og mer samarbeid hvilket er nødvendig for å løse de store utfordringene menneskeheten står ovenfor.

Stadig flere innser at dagens økonomiske system ikke er i stand til å løse utfordringene som menneskeheten står ovenfor. Det er behov for å ikke bare tenke nytt, men å gjennomføre endringer ut ifra en annen forståelse av virkeligheten enn den etablerte mekanistiske virkelighetsforståelsen. Når stadig ny forskning, og etiske begrunnelser opplagt viser at dagens økonomiske modeller er «løpt ut på dato» - at det ikke er samsvar mellom virkeligheten og de økonomiske modellene, da må en ta grep slik at en kan utnytte alternative muligheter slik at bærekraftig utvikling, og livskvalitet sikres i samfunnet.

Trengs det en bevissthetsendring i samfunnet, for å løse de utfordringene vi står ovenfor?

1.2 Problemstilling og avgrensning

Med bakgrunn i innledningen er målet å belyse denne problemstillingen:

Er det nødvendig med en bevissthetsendring, for at kretsløpsøkonomi skal fungere i samfunnet?

Hensikten med studien er å bringe inn perspektiver på begrepet bevissthet, for å synliggjøre sammenhenger mellom bevissthet, og utøvelse av kretsløpsøkonomi i samfunnet.

1.2.1 Avgrensning

Studien avgrenses til å ta for seg mobbing i skolen, konkurransesamfunnet, opprør blant samfunnsøkonomistudenter, livskvalitet i fht. økonomisk vekst og holistisk pedagogikk. Dette studeres opp mot kretsløpsøkonomi, og om en bevissthetsendring er nødvendig.

1.3 Oppgavens oppbygging

Kapittel 1 - Innledning

Denne studien har som formål å belyse om det er nødvendig med en bevissthetsendring for at kretsløpsøkonomi skal fungere i samfunnet.

Kapittel 2 - Teori

I dette kapitlet gjennomgås det teoretiske grunnlaget for studien. Jeg starter med å vise teori om bevissthet og bevissthetsendring. Deretter teoriområdet knyttet til kretsløpsøkonomi. Videre beskrives Teori U av Otto Scharmer, Jungs mandala og holistisk pedagogikk. Kapittel

Kapittel 3 – Metode

I kapittel 3 gjøres det rede for metodisk tilnærming. Kapitlet gir innblikk i forskningsmetode og metode for gjennomføring av analyse.

Kapittel 5 - Analyse

I kapittel 5 kobles teori opp mot empiri. Analysen er ment å gi svar på problemstillingen for den filosofiske studien.

Kapittel 6 - Konklusjon

I dette kapitlet oppsummerer jeg analysedelen i forhold til problemstilling. Basert på dette gis det en konklusjon.

2. TEORI OG BEGREPSGJENNOMGANG

2.1 Innledning

I dette kapitlet gjennomgås det teoretiske grunnlaget for studien. Jeg starter med å vise teori om bevissthet og bevissthetsendring. Deretter teoriområdet knyttet til kretsløpsøkonomi. Videre beskrives Teori U av Otto Scharmer, Jungs mandala og holistisk pedagogikk.

2.2 Hva er bevissthet og bevissthetsendring?

Det er mange ulike definisjoner på hva bevissthet er – det er ingen entydig enighet om det.

En definisjon er: «*Bevissthet, i dagligtale betegner bevissthet gjerne menneskets evne til å oppleve, registrere og sanse hva som hender i ens omgivelser og med en selv. 'Bevissthet' kan imidlertid referere til svært mange ulike mentale tilstander, og ordet har derfor ikke noen enhetlig betydning. Innen sinnsfilosofien opererer man derfor med ulike begrep om bevissthet, der disse begrepene referer til ulike kognitive egenskaper.*» (Store norske leksikon, 2017)

Det er mange ulike definisjoner på hva bevissthet er – det er ingen entydig enighet om det.

Det kan være at det heller ikke går an å komme fram til en entydig uttrykk, for hva det er på en slik måte at ordene gir kunnskap og innsikt i fenomenet.

Roy Bhaskar (2008) skriver: «*Empirical realism is underpinned by a metaphysical dogma, which I call the epistemic fallacy, that statements about being can always be transposed into statements about our knowledge of being.*” (p. 5)

Med dette mener han at vi må skille mellom virkeligheten som væren, og kunnskaper som forsøker å forklare væren. Begreper og konsepter kan kun «peke» mot det virkelige, mens kun mennesket selv kan erfare væren i seg selv. Et bra eksempel kan være å forklare hvordan salt smaker til en som ikke har smakt salt noen gang. Det må selv erfares – en kan ikke forklare det.

En av tilnærmingene til bevissthet er at det er en elementær form for bevissthet, og Capra (2014) skriver at det som kjennetegner dette synet er at bevisstheten ikke er et resultat av kompleks neural aktivitet, men at det er en grunnleggende realitet. Han skriver videre at dette er et utbredt syn i spirituelle tradisjoner – at ren bevissthet ligger til grunn for den materielle virkeligheten.

I et historisk perspektiv er forskning omkring hva bevissthet er et gryende forskningsområde, som ikke har vart så lenge ifølge Capra (2014). Han skriver om årsaken: «*Descartes'*

fundamental division between mind and matter, between the I and the world, made us believe that the world could be described objectively – that is, without ever mentioning the human observer. Such an objective description of nature became the ideal of all science. However, three centuries after Descartes, quantum theory showed us that this classical ideal of an objective science cannot be maintained when dealing with atomic phenomena. (p. 261)

2.2.1 Bevissthet og Advaita Vedanta

I India har de en lange filosofiske og religiøse tradisjoner hvor bevissthet inngår i deres skrifter fra gammel tid. Prabhu (2013) skriver: *“Vedantic schools, which were primarily the products of intuitive understanding of the seers (rishis of yore) were in the non-perceptual paradigm and hence were not easily available for the measurements and scientific validation that are insisted by the present day science. Science as it is known today is primarily based on the perceptual paradigm.”*

Ifølge Advaita Vedanta, som er en indisk filosofisk tradisjon så er det fire ulike typer bevissthet; våken bevissthet, drøm, dyp søvn og sist Turiya. Våken bevissthet er når det objektive universet blir sett, og en identifiserer seg med kroppen selv om han egentlig er noe annet enn kroppen (Isherwood & Prabhavananda. 1975). Sinnets funksjon er å betrakte de ulike aspektene til et objekt. Intellettets funksjon er å komme frem til den virkelige naturen til et objekt. Tendensen til den emosjonelle naturen er å trekkes mot det som er behagelig.

Drømmetilstanden tilhører den subtile kroppen, og i drømme lager den sin egen slags materie, ut ifra den subtile kroppens lys. Det mentale organet lagrer de mange inntrykkene fra våkertilstand, og i drømme identifiserer det mentale organet seg med dets ego, som drømmene utspiller seg i forhold til egoet. Atman er vitne til det hele, men berøres, eller påvirkes ikke av erfaringene i drømme, ifølge Sankara. Atman er alltid fri og upåvirket, og ingen karma skapt av dekkende kropper kan forurense Atman. Med karma menes ens handlinger, som skaper begjær i mennesket. (Isherwood & Prabhavananda. 1975).

I drømmeløs søvn når det ikke er noen objekter å erfare føler en gleden til Atman, som alle kan erfare. Egoet er den selvbevisstheten som er når det mentale organet identifiserer seg med kroppen (Isherwood & Prabhavananda. 1975).

Maya er guddommelig kraft, som ikke har noen begynnelse. Maya gjør at universet fremtrer som tilsynelatende virkelig, og direkte erfaring av Brahman opphører Maya å eksistere, som noe reelt. Det er bare tilsynelatende at universet har en realitet ifølge Advaita Vedanta.

Turiya er den fjerde bevisstheten, og er tilstede overalt, som vitne til alt som skjer i våken tilstand, drømme og i dyp søvn. Turiya er ikke-dualistisk, og er den høyeste sannhet, som ikke kan beskrives med kunnskaper. Alt som eksisterer har Turiya i seg – det gjennomtrenger alt. (Isherwood & Prabhavananda. 1975).

2.2.2 Bevissthetsendring

Problemstillingen omhandler om det er nødvendig med en bevissthetsendring, for å få kretsløpsøkonomien til å fungere. Det er i våken tilstand dagliglivet, og alle aktivitetene i samfunnet skjer. Slikt sett blir definisjonen, om at bevissthet er menneskets evne til å oppleve, registrere og sanse hva som hender i ens omgivelser, og med en selv en praktisk rettet definisjon. Det vi retter oppmerksomheten mot er det en blir bevisst, og gir oss muligheten til å reagere. Derfor velger jeg å legge denne definisjonen til grunn: bevissthetsendring er at en endrer oppmerksomheten i fht. det en opplever, registrerer i sinnet, og sanser i omgivelsene, og i en selv.

2.2 Kretsløpsøkonomi

Kretsløpsøkonomi er en tilnærming til en ny økonomisk forståelse, og er motivert ut ifra en forståelse av å se økonomi i sammenheng med miljø- og samfunnsmessige krav ifølge Ingebrigtsen og Jakobsen (2004). Det er behov for å ansvarliggjøre aktører, for å sikre en bærekraftig utvikling. Da blir samarbeide, dialog og utvikling viktig.

Kretsløpsøkonomien bygger på en del klare perspektivskifter:

- Fra linearitet – Til kretsløp
- Fra konkurranse – Til samarbeid
- Fra verdimonisme – Til verdipluralisme
- Fra atomisme – Til holisme

2.2.1 Fra lineær til sirkulær verdikjede

I bedriftsøkonomi er det en lineært kretsløp, og i kretsløpsøkonomi utvides dette til et kretsløpsperspektiv. Slik kan en finne problemstillinger og søke løsninger i ulike stadier i verdikjeden.

Ressursbruk og avfallshåndtering kan på denne måten ses i sammenheng. I en lineær verdikjede kan ressursbruk (input) ses atskilt fra output, og dermed kan forurensning og

avfallshåndtering komme ut av syne. (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004). Re-distribusjon kobler forbruk og produksjon sammen ved gjenvinning.

Kretsløpsmodellen viser at økonomisk virksomhet er knyttet sammen med naturen og kulturen, som er utviklet med basis i teoretiske og empiriske studier. Kretsløpsøkonomi er et begrep på en verdikjede, som forbinder både økonomi, natur og kultur. For å vise dette skal jeg vise kretsløpsøkonomimodellen slik Ingebrigtsen og Jakobsen (2004) har utarbeidet den.

2.2.2 Fra konkurranse til samarbeid i kretsløpsøkonomien

Et av målene med kretsløpsøkonomi er å skape samhandling mellom aktører fra sektorene økonomi, kultur og natur. Dette kan skje gjennom kommunikative arenaer (Jakobsen og Ingebrigtsen, 2004). Frivillig samhandling mellom likeverdige og frittstående aktører på kommunikative arenaer kan optimalisere løsninger på mesonivå dvs. et helhetsperspektiv på hele kretsløpsøkonomien. Da kan aktørene samhandle gjennom informasjonsutveksling, for å oppnå *effektive, effisiente og equity-baserte løsninger*.

2.2.3 Fra verdimonisme til verdipluralisme

Balansert samspill mellom aktører fra alle sektorene økonomi, kultur og natur skal sikre verdipluralisme slik at ingen sektor skal komme i en dominerende posisjon slik at det er verdimonisme. Et eksempel på verdimonisme er når den økonomiske tenkemåten blir så omfattende at den får dominans over store deler av de andre to sektorenes verdier.

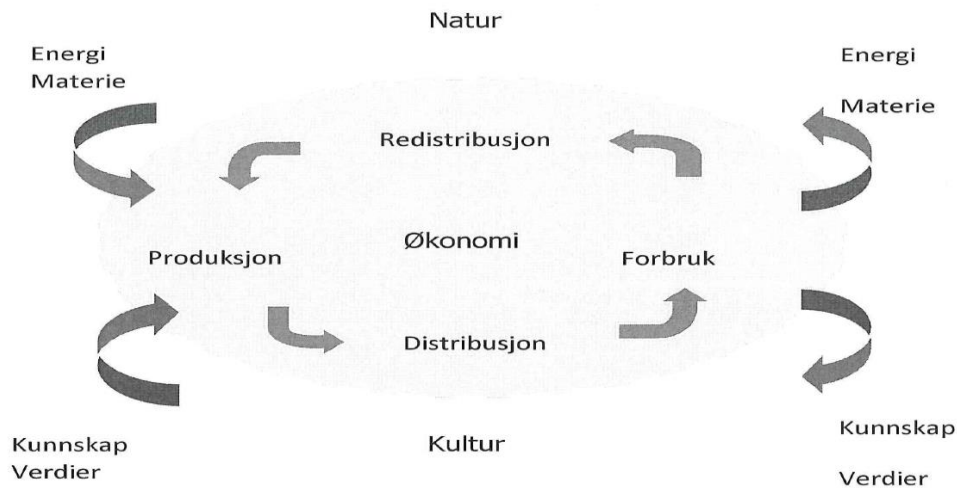
2.2.4 Fra atomisme til holisme

Med holistisk mener jeg at det er sammenhenger mellom de tre ulike sektorene økonomi, natur og kultur. Ingen av disse er isolerte sektorer, men er integrerte i en helhet, og fungerer mer som en organisme til forskjell fra en tradisjonell, neo-klassisk verdikjede.

Økonomi blir i kretsløpsøkonomi en del, eller et sub-system i en mer utvidet organisk modell. Med at den er organisk mener jeg at den ligner en organisme; noe går inn i modellen – input, og noe kommer ut – output. Akkurat som en organisme, men natur og kultur tas med her. Fra natur kommer det naturressurser, eller materie og energi. Fra kulturen kommer det kunnskaper og verdier, som er input i økonomien. Det er altså inkludert i modellen input fra både natur og kultur. Det som kommer ut av produksjonen forbrukes, og går så tilbake til naturen, eller til kulturen. Det som kommer tilbake til natur og kultur er det samme, som kom inn. Tilbake til naturen går det materie og energi i endret form. Tilbake til kulturen går det kunnskaper og verdier.

2.3 Den integrerte kretsløpsmodellen

I den integrerte kretsløpsmodellen blir kretsløpet knyttet sammen med de kretsløpsene, som knytter økonomi til natur og kultur (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004).

Figur 1: Kretsløpsmodellen (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004)

En velfungerende økonomi tilsier at markedets aktører respekterer naturens grunnleggende lovmessigheter, og at aksepterte verdier og normer etterleves bla. i fht. gjensidig tillit og rettferdighet. (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004)

2.3.1 Natur

Natur er den delen av virkeligheten som er ubearbeidet av mennesket, og består av økosystemene. Det skilles mellom instrumentell verdi - markedverdi av naturressurser, og verdien som en integrert del av økosystemet. Natur har egenverdi uavhengig av nyttebetraktninger til andre formål. Bærekraftig utvikling innebærer at naturen ikke påføres belastninger i form av forurensning, eller for stor ressursbruk (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004).

Dette forutsetter:

- 1 Alle bedrifter inngår i et integrert samspill med naturen.
- 2 Alle former for økonomisk virksomhet bør skje innenfor rammene av økosystemenes lovmessigheter (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004:61)

2.3.2 Kultur

Kulturen omfatter fysiske og psykiske strukturer i samfunnet. Vi skiller mellom kulturens egenverdi, og kulturens instrumentelle verdi. Kulturens instrumentelle er f.eks når produkter fra kulturen blir brukt som innsatsfaktor i økonomien (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004). Kultur som vare, er noe vi kan kjøpe eller ha. Kultur som egenverdi er noe som er med på å bestemme grunnverdiene våre, og definerer den konteksten vi foretar de instrumentelle valgene ut fra. (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004:61). Utdanning er en nødvendig forutsetning for å kunne utvikle både individet og samfunnet. Disse forutsetninger gjelder med bakgrunn i dette:

- 1 Alle bedrifter inngår i et integrert samspill med kulturen.
- 2 Alle former for økonomisk virksomhet skjer innenfor rammene av sosiale og samfunnsmessige verdier og normer.

2.3.3 utfordringer som legges til grunn i kretsløpsmodellen

Følgende utfordringer legges til grunn i en kretsløpsmodell (Ingebrigtsen og Jakobsen 2004:66:67):

Produksjon:

- 1 Utvikle prosedyrer som reduserer ressursbehovet og forurensningen
- 2 Bruke råvarer og innsatsfaktorer som er mindre ressurskrevende og forurensende
- 3 Øke produktets levetid
- 4 Øke muligheter for gjenvinning av materialer

Distribusjon:

- 1 Etablere fysiske og administrative rutiner som reduserer forbruket av ressurser og mengden avfall.
- 2 Finne frem til optimal avstand mellom produksjon og forbruk
- 3 Velge lagrings - og transportløsninger som er optimale med hensyn til ressursbruk og forurensning.

Forbruk:

- 1 Velge produkter som tilfredsstillere krav til funksjonalitet og estetikk kombinert med krav om miljø- og samfunnsansvar.
- 2 Innarbeide miljø - og samfunnsansvarlige rutiner for innkjøp, bruk og avfallhåndtering.
- 3 Bidra til ressurseffektivitet ved å gjøre bruk av etablerte hente- og bringesystemer for husholdningsavfall.

Redistribusjon:

- 1 Etablere hensiktsmessige systemer for innsamling, sortering, materialgjenvinning og deponering av ulike former for restavfall.
- 2 Avfallbehandlingen må være markedsorientert i den forstand at produsentenes krav til innsatsfaktorer blir trukket inn ved valg av hvilke avfallfraksjoner, som skal gjenvinnes, og ved krav til kvalitet til materialgjenvinning.
- 3 Utvikle mer effektive og effisiente løsninger på gjenvinning av materialer som egner seg til råvarer til ny produksjon.

2.4 Hva vil det si at kretsløpsøkonomien fungerer?

Kretsløpsøkonomien kan sies å fungere når den er i stand til å løse de utfordringene, som dagens samfunn står ovenfor. Perspektivet i kretsløpsøkonomi er hevet til mesonivå, som vil si at *løsningene er ikke knyttet til den enkelte aktør, men til samspillet mellom alle aktørene i kretsløpet* (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004). Dette gjør at det tas hensyn til resultater for alle parter som er involvert.

Videre konkretiseres resultatmål, som er knyttet til sektorene natur, økonomi og kultur etter med bruk av begrepene effektivitet, effisiens og rettferdighet (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004).

Med effektivitet menes hensynet til økologisk bærekraft i kretsløpsøkonomien som f.eks mangfold og livskraft som fremmer et bærekraftig miljø.

Effisiens sier om tiltakene som iverksettes, for å nå miljømål er lønnsomme økonomisk.

Rettferdighet (equity) fokuserer på likhet og rettferdighet i kulturen – hvordan er utviklingen, og er den akseptabel ut ifra et samfunnsmessig perspektiv.

2.4.1 Organisk og mekanisk perspektiv på økonomi

Vi skiller mellom et organisk og et mekanisk perspektiv på økonomi. Et mekanisk perspektiv, som er i konkurranseøkonomien har som målsetting maksimering av profitt, og utbytte hos den enkelte som et mål, for et velfungerende marked, og er et mekanisk perspektiv. Innenfor dette perspektivet blir hverken samfunnet, eller markedet noe mer enn summen av nyttemaksimerende enkeltindivider. (Ims og Jakobsen, 2011).

I et organisk perspektiv, som kretsløpsøkonomi legger til grunn, kan markedet forstås som et nettverk av integrerte aktører bundet sammen, som i en levende organisme. Hver del er i dette perspektivet er avhengig av hverandre for å kunne fungere. Et velfungerende marked er avhengig av samspillet mellom aktørene er preget av felles verdier, hvor man har et felles ansvar for natur og kulturelle felleskap. I en organisk oppfatning av samfunnet er kultur et kollektivt fenomen. I et organisk er aktørene gjensidig avhengige av hverandre. (Ims og Jakobsen, 2011). Ims og Jakobsen (2011) viser til forskjeller mellom et mekanisk og et organisk perspektiv. I et organisk perspektiv har liv ikke-lineære sammenkoblinger, eller relasjoner hvor mennesket i samfunnet og kulturen skaper og krever hverandre. Dette synet belyser enkeltmenneskets muligheter, for selvrealisering i samfunnet da individer kan påvirke og endre kulturen.

Mekanisk perspektiv	Organisk perspektiv
Lineære tilknytning	Ikke-lineære sammenhenger
Instrumentelle verdier	Iboende verdier
Deterministisk	Medskapende (engelsk: co-creation)
Fysiske lover	Kreativitet
Dualisme	Holisme
Isolerte egoer	Utvidet selv
Meningsløshet	Meningsfylt

Figur 2: Mekanisk og organisk perspektiv

I et organisk perspektiv får livet i naturen en egenverdi, og meningfylte sammenhenger i natur og samfunn erstatter et instrumentelt syn, som f.eks at naturen har ressurser uten at liv har iboende verdi i seg, og det uttrykkes slik av Ims og Jakobsen (2011:216): «*The term 'life' refers to the appreciation of things like 'self-enjoyment', 'freedom', 'creativity', 'purpose' and 'subjectivity', derived from the past and aimed at the future.*

Livet utfolder seg kreativt, og mening, livsutfoldelse, subjektivitet og frihet er eksempler på iboende verdier.

I et organisk perspektiv ses liv og sinn på som sammenvevd med materie og bevegelse, og en må se på det som et dynamisk hele, for å forstå fysisk natur og liv (Ims og Jakobsen, 2011)

Et mekanisk perspektiv blir fysisk materie sett på som det eneste virkelige, og en forklarer virkeligheten ut ifra fysiske lover, som kalles determinisme. Slikt sett blir samfunnet og mennesker redusert til isolert materie (atomisme), og menneskesynet er at det er egosentriske individer som søker nyttemaksimering ifølge Ims og Jakobsen (2011).

	Mekanisk perspektiv	Organisk perspektiv
Konkurrans	1 Effektivitet	3 Disintegrasjon
Samarbeid	2 Sammensvergelse	4 Ansvarlig medvirkning

Figur 3: Prinsipper for koordinasjon i ulike perspektiver. (Ims og Jakobsen, 2011)

Perspektivet på virkeligheten påvirker hvordan aktører forholder seg til hverandre i samfunnet. I celle 1 er det konkurransemarked, og et mekanisk perspektiv hvor effektivitet er et viktig prinsipp for hvordan aktører opptrer.

I celle 2 er det samarbeid i et mekanisk perspektiv i økonomien, og da vil aktører kunne mistenkes for f. eks prissamarbeid, eller annen manipulasjon så sammensvergelse er her stikkordet for koordinasjon.

Ims og Jakobsen (2011) viser til Whitehead, som påpekte at vi tenderer til å overse at det mekaniske perspektivet er en abstraksjon, slik at vi tar det mekaniske perspektivet til å være virkeligheten, som Whitehead kalte «the fallacy of misplaced concreteness». Da er vi i celle 3 hvor disintegrasjon er et uttrykk for at samhandlingen ikke «bærer frukter», for emosjoner og verdier mangler og skaper avstand mellom aktører i markedet.

I celle 4 er det samarbeid i et organisk perspektiv, og vi får ansvarlig medvirkning blant aktørene. Her er dialog, langsiktige verdier og felles interesser stikkord. Ims og Jakobsen (2011) hevder at markedsatferd basert på konkurranse vil ofte medføre disintegrasjon og egosentrisk atferd. Konkurranse er også uheldig i et organisk perspektiv.

2.5 Forskjeller på neoklassisk økonomi og dypøkologisk økonomi

Jeg velger å trekke inn forskjellene på neoklassisk og dypøkologisk økonomi slik Jakobsen mfl. (2008) har gjort det i et oppsett, for å komme mer inn på ulike sider ved bærekraftig utvikling.

Neoklassisk økonomi	Dypøkologisk økonomi
Svak bærekraft	Sterk bærekraft
Delløsninger	Helhetsløsninger
Økonomisk internalisering	Økologisk internalisering
Reparasjon	Føre var
Vekst	Utvikling

Figur 4: Neoklassisk og dypøkologisk økonomi

Her ser vi en inndeling, som viser at en i dypøkologien har andre perspektiver enn i neoklassisk økonomi.

2.6 Bærekraftig utvikling – sterk og svak bærekraft

Det er tre ulike former for bærekraftig utvikling ifølge Dybvik m.fl. (2013). Disse er:

- «Økonomisk bærekraft dekker betingelsene for en opprettholdbar verdiskapning.
- Miljømessig bærekraft dreier seg om å beskytte de biologiske og fysiske systemene, samt sikre tilgangen til et helsefremmende miljø.
- Sosial bærekraft understreker betydningen av høy sysselsetting, sosiale sikkerhetsnett, likhet og deltaking i demokratisk beslutningsprosesser.» (s. 97)

Når det er svak bærekraft så er ressursene substituerbare mens sterk bærekraft innebærer at *ressursene må bevares hver for seg.* (Dybvik m.fl., 2013)

2.7 Teori U

Teori U er en ledelsesteori for forandring utarbeidet av Otto Scharmer ved MIT. Teorien baseres på U-prosessen og begrepet *presencing*, som er en blanding av ordene *presence* og *sensing* på engelsk. Presencing viser til en tilstand av forhøyet oppmerksomhet hvor individer og grupper kan skifte til et annet indre sted å operere ut ifra. Når dette indre skifte skjer så hevder Scharmer at vi begynner å operere ut ifra et fremtidsrom av muligheter, som en føler ønsker å fremtre som realitet.

Teorien er rettet mot både formelle og uformelle ledere. Teorien bygger på idèer og er inspirert av bla. Joseph Beuy, Johan Galtung, Martin Heidegger, Edmund Husserl, Joseph Jaworski, Kurt Lewin, Edgar Schein, Peter Senge, Rudolf Steiner, Fransisco Varela, Goethe og Aristoteles.

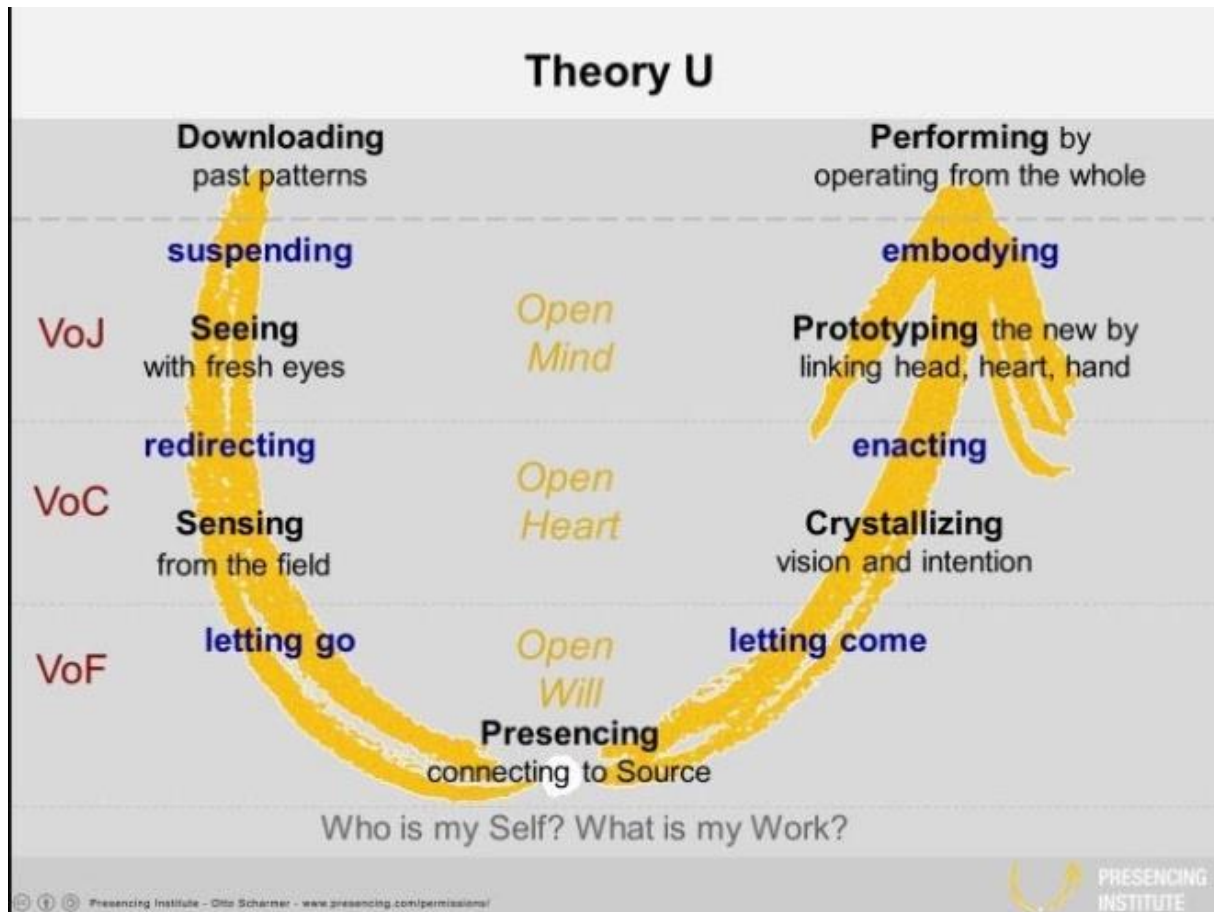
Teori U er valgt fordi den er en teori om hvordan en kan rette oppmerksomheten, og bli bevisst viktige sider ved ens egen indre tilstand, som påvirker atferd, kreativitet og prosessen frem mot valg av handlinger.

Teori U bygger på at det er fire ulike steder, eller oppmerksomhetsposisjoner som hver gir ulike kvaliteter, eller påvirker hvordan vi oppfatter virkeligheten. Disse er:

1. Jeg-i-meg: Her opererer en ut ifra det kjente, og bruker det kjente og allerede tilegnet kunnskaper og vaner, for å filtrere det nye en møter. Dette kaller Scharmer også for downloading ved at en «laster ned» og bruker gamle kunnskaper.
2. Jeg-i-det: Her har en et åpent sinn hvor sanser og sinnet er helt åpent. En er ikke «låst fast» i det en allerede vet hvor en påvirkes av f. eks fordommer, eller forutinntatte kunnskaper og. perspektiver. En ser heller med friske øyne, og har en åpenhet ovenfor det nye en observerer.
3. Jeg-i-deg: Her har en et åpent hjerte hvor ens oppmerksomhetsposisjon er ut ifra emosjonell kompetanse og empati.
4. Jeg-i-nuèt: Dette er når ens oppmerksomhet er forbundet til ens autentiske jeg, og ens oppmerksomhet har utgangspunkt ut ifra selve fundamentet av hvem en er. Dette kaller Scharmer for å ha viljen helt åpen. Dette kaller han for *presencing* og *open will*.

Otto Scharmer skriver at: «The essence of leadership is to shift the inner place from which we operate both individually and collectively». Han mener at en leders viktigste relasjon og verktøy er i ens indre. Det å være forbundet til ens essensielle selv, frigjort fra ens erfaringsbaserte jeg, og utvikle seg mot sitt autentiske Jeg (Scharmer, 2011;351). Hans

forskning på ledere og ledelse førte til teori U hvor han synliggjør disse ulike oppmerksomhetsposisjonene. Ved å bli bevisst hvordan en selv forholder seg til virkeligheten så mener han vi kan endre på hvordan vi oppfatter virkeligheten. Ved å endre vår oppmerksomhet til en ny posisjon vil vår måte å tenke og handle på endres.

Figur 5: Teori U (Scharmer, O. 2011)

2.7.1 U-prosessen og de ulike fasene

1. Downloading: Dette er når vi bruker gammel kunnskap, og handler ut fra vante tankemønster uten å gi rom for nye tanker, eller undring.
2. Nullstilling og se: En ser med nye øyne uten å være forutinntatt. Sinnet åpnes opp.
3. Omdirigere og sanse fra feltet: Det er når man får kontakt med nye muligheter, ser seg seg som en del av helheten og sanser helheten.
4. Presencing: En knytter kontakt med sitt fremtidige potensiale, og gir slipp på gamle mønster. En opererer ut ifra sitt autentiske Jeg.
5. Krystallisering: Når nye ideer fremtrer, visjoner og intensjoner, og en forestiller seg noe nytt, som er klar til å oppstå.

6. Prototyping: Nye prototyper av handlinger skapes ved å være i kontakt med sitt autentiske jeg.
7. Gjennomføring av handlinger, eller ny praksis ut ifra å operere ut ifra helheten.

Målet med U-prosessen er at den skal føre til handlinger ut ifra at en opererer mer autentisk, og åpne opp for intuisjonen gjennom å åpne sinnet, hjertet og viljen. I denne prosessen er det tre stemmer som en møter, som gir motstand. Disse er:

- Den dømmende stemmen, som kritiserer inni en.
- Den kyniske stemmen, som gir negative emosjoner.
- Stemmen som skaper frykt gjennom redsel for å gi slipp på det vante.

For å overvinne denne motstanden sier Scharmer (2011) at en må møte og konfrontere motstanden til den slipper, og et nytt autentisk Jeg kan fremtre, som gir nye muligheter.

2.7.2 Diskusjon av Teori U

Da jeg første gang leste om U-prosessen, og de fire ulike oppmerksomhetsposisjonene så var det noe jeg gjenkjente som viktig i fht. personlig utvikling. Jeg-i-nuet fikk meg til å tenke på den spirituelle læreren Echart Tolle, som vektlegger stillhet, og å være i nuet til forskjell fra å være for mye i tankevirksomhet. Så hadde jeg sett et klipp av den indiske gurun OSHO på Youtube hvor han snakket om spirituell utvikling, og hvor han snakket om fire ulike måter å rette oppmerksomheten på hvor mye er likt de fire stegene i Teori U.

Scharmer (2011) viser til at Ken Wilber gjorde han oppmerksom på at de fire stegene i U-prosessen sammenfaller med ulike bevissthetstilstander, som Wilber hadde funnet i flere kulturer og visdomstradisjoner.

Scharmer (2011) mener at det å knytte kontakt med ens fremtidige autentiske Jeg er viktig i ledelse. Han viser til at vi ikke er en, men to hvor det ene selvet er personen eller samfunnet vi har blitt, og det andre selvet er det vi kan bli mens vi beveger oss mot fremtiden.

Ifølge min virkelighetsoppfatning så er vi allerede autentisk dypest sett gjennom det som observerer i oss. Vi kan oppleve at vi ikke er tilstrekkelig, og sammenligner oss med andre og annet utad. Et ikke-dualistisk perspektiv aksepterer den en er dypest sett så det viktige blir å være til forskjell fra å bli et fremtidig autentisk Jeg. Det det handler om i Bhaskars teori om

metaReality, og i Advaita Vedanta er å erfare at en er det, som observerer bak egoet slik jeg forstår det. Med egoet mener jeg personligheten med alt som er lært i livet, og som påvirker vår atferd. Målet er å «gjennomlyse» egoet vårt slik at væren blir mer fremtredende.

Christian Paaske (2016) omtaler Advaita Vedanta, og skriver om hans perspektiv: *«Jeg er ikke kroppen, tankene, følelsene, personlighet og den personen jeg tror jeg er, men jeg er bevisstheten som opplever denne personen. Fra dette perspektivet, hvor jeg er bevissthet, er jeg allerede hjemme. Jeg er allerede fri, ubegrenset, har ingen begynnelse eller slutt, er full hel og komplett. Det er derfor ingenting jeg kan gjøre for å bli noe jeg allerede er. Den åndelige søken stopper. Den er ikke en opplevelse som kan sette meg fri, men en forståelse av hvem jeg er. Alt jeg trenger å bli kvitt er min uvitenhet om hvem jeg er. (s. 78)*

Det viktige er å erfare at en er det som observerer i en i Advaita Vedanta, og sinnet vårt med tanker og følelser blir objekter, som ikke er permanent. Tanker og følelser svinger – variere og er ikke det vi er dypest sett. Det som observerer i oss har alltid vært der, og er det virkelige i oss.

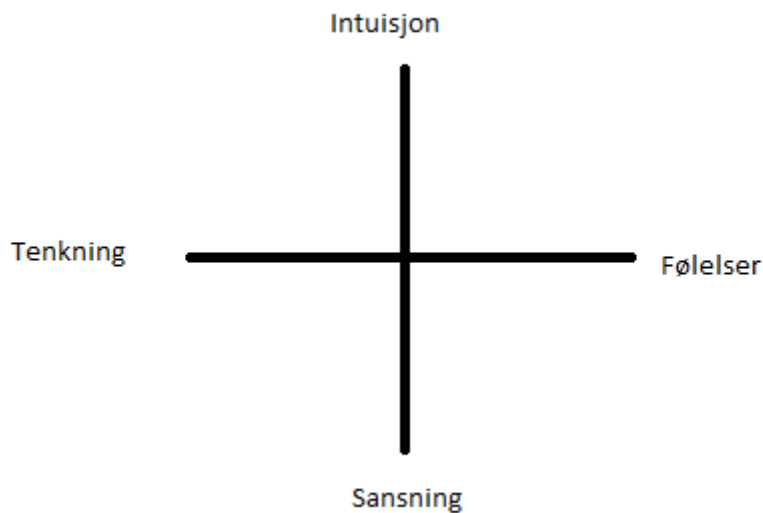
Paaske (2016) skriver videre: *Bevissthet har ingen fysisk lokalitet, og eksistere ikke i tid og rom. Bevissthet kan ikke observeres og kan ikke oppleves eller erfares. Språket gir her et problem ved å omtale bevissthet som «det», fordi det ikke er et objekt eller en ting. Bevissthet er «lerretet», som alle fenomener «males» på. Vi observerer et maleri, men legger sjelden merke til lerretet som er vilkåret for at maleriet skal kunne eksistere (s. 78)*

Bhaskar (2012) peker også på vi må observere sinnet vårt, for å frigjøre oss fra det som ikke er virkelig. Han skriver om viktigheten av å distansere seg fra det vi opplever i sinnet, og ved å praktisere denne indre årvåkenheten over det som skjer i sinnet vårt så kan en bli mer stille, årvåken og skape et rom for kreativitet og spontanitet.

På bakgrunn av min diskusjon så langt er min forståelse av den fjerde oppmerksomhetsposisjonen - Jeg-i-nuèt: Dette er når ens oppmerksomhet har utgangspunkt ut ifra selve fundamentet av hvem en er dvs. det dypeste i oss, som observerer. En er ikke identifisert med sinnet, slik at tanker eller følelser innvirker på ens væren. En er fri fra egoet i den forstand at en ikke identifiserer seg med kroppen, eller sinnet.

2.8 Jungs mandala i fht. bevissthetsendring

Den sveitsiske psykologen Carl Gustav Jung beskrev fire ulike måter å ha kunnskaper på, som er intuisjon, sansning, tenkning og følelsene (Harding, 2006). Han illustrerte dette ved hjelp av det som kalles Jungs Mandala, som vist under.

Figur 6: Jungs Mandala

Sansning er direkte gjennom sansene våre, som skjer gjennom kroppens sanseapparater. Tenkning fortolker gjennom logikk, eller rasjonalitet. Følelser gir negative eller positive innvirkninger, og er på den måten med i verdivurdering av fenomener. Intuisjon gir fornemmelsen av dypere mening gjennom det ubevisstes funksjon (Harding, 2006). Jung observerte at mange hadde en tendens til å ha en indre bevisst orientering mot en av disse fire, og at den motsatte på aksene hadde en tendens til å være lite utviklet, og være ubevisst. Ved å utvikle de andre kunne en bedre balanse oppnås i ens personlighet (Harding, 2006). Harding skriver: «*Feeling – the evaluative, ethical function – is left out of science, so we might suspect that scientists as practising professionals could greatly benefit from a solid grounding in ethics as part of their training*” (s.30).

Ifølge Harding gis følelsene en evaluerende og etisk funksjon. Dette er jeg uenig i ut ifra min virkelighetsforståelse. Jeg har derfor tatt utgangspunkt i Jungs Mandala, for å synliggjøre mitt syn. Dette kommer i metodedelen.

2.9 Holistisk pedagogikk

Bevegelsen Holistic Education oppstod på 80-tallet i USA og Canada, som en pedagogisk bevegelse. Her forsøkte en å utvikle nye måter å tenke på innen pedagogikken.

Forskerne Ron Miller og Jon. P. Miller var sentrale forskere i starten. Holistisk pedagogikk er et pedagogisk paradigme, som integrerer åndelige filosofiske ideer og humanistisk utdanning.

I holistisk pedagogikk er det et perspektiv en jobber ut ifra hvor en ønsker å gå bakenfor menneskets kultur og historie, for å forene individet med en *universell livskraft* (R. Miller, 2005). Aldous Huxley (1894-1963), som var en britisk forfatter kalte dette perspektivet for «perennial filosofi». Med det mente han en filosofi som anerkjenner at hinsides den fysiske overflaten finnes det en «Absolutt», eller «Kilde» (Huxley, 1968).

Holistisk pedagogikk kan sies å inneha et fokus på sterk bærekraft da en er opptatt av f.eks sosial bærekraft. I boken «The holistic teacher» (1993) av Miller gjør han rede for ulike øvelser og meditasjoner, som læreren kan bruke for å utnytte sin egen selvbevissthet, og som også kan brukes i klasserommet av læreren.

Ved å ha fokus på utvikling av elevenes sosiale og emosjonelle intelligens gjennom slik selvutvikling så kan empati utvikles. Økt selvbevissthet og empati er mål innen holistisk pedagogikk, og bidra til økt velvære, livsutfoldelse og kreative løsninger. Dette er i tråd med filosofi som ligger til grunn for holistisk pedagogikk hvor studenten selv skal formes gjennom egne indre prosesser kan man si.

Carina Harsund (2013:35) skriver at perennial filosofien inneholder følgende deler:

«1) Det finnes en gjensidig avhengighet mellom verden og en mystisk Enhet i universet. *Enhet* er ikke ment monistisk i betydning materie og ånd som to ytringsformer av samme vesen, men heller som en sammenhengende Hele. Det handler om *relasjonen* mellom *hel* og *del* (Miller, 2008 s. 18). Det engelske begrepet *relationship* (her relasjoner) er et hovedbegrep i holistisk pedagogikk, og i denne sammenheng viser Miller til Martin Bubers og Paul Mendes-Flohr forståelse av relasjoner som det området som finnes *mellom* objekter. «This is the mysterious nature of relationship and of the divine unity» (Miller, 2008, s.18).

2) Det finnes en intim forbindelse mellom individers indre, eller sjel, og en mystisk Enhet i universet. Miller skiller mellom personlig *ego* og et *selv*. Personlig ego er det som bestreber

seg på å tvinge sin vilje på universet. Selvet referer han til hinduismens *Atman*, Kristendommens *Kingdom of God within*, og buddhismens *Buddha*, som erkjenner nytteløsheten av en slik bestrebelse og som kun søker etter å være i harmoni med Enheten.

3) *Kunnskapen* eller *visdommen* om denne mystiske enhet kan utvikles gjennom ulike meditative øvelser. Menneskets rasjonelle sinn vil ikke i *analysen* kunne helt fult ut forstå helheten i tilværelsen. I stedet bør man legge vekt på intuisjon for å skulle kunne se relasjonene i virkeligheten. Intuisjon hos Gandhi er den lille stemmen innenfor, og Millers forslag til en slik tilnærming er meditasjon, stillhet, kroppsarbeid og kjærlighetens tjenester som vil hjelpe en til å *se*. Det å *se* er en gradvis oppvåkning av virkeligheten, og der ligger visdommen. Visdommen forbinder intuisjon med intelligens når den står over de store spørsmål.

4) Verdier er utledet fra den fundamentale forbindelsen mellom individer, de er forbundet med tilhørighet. Positive verdier forbedrer tilhørigheten, negative verdier fremmer atskillelse. *Verdier* er utledet fra det å se og erkjenne sammenhengene i virkeligheten.

5) En slik *erkjennelse* kan føre til sosial aktivitet utformet for å motvirke urettferdighet og menneskelige lidelser. Konsekvensene av de positive verdiene er at «If we experience interconnectedness and interdependence, a natural sense of compassion for all beings tends to arise» (Miller, 2008, s. 21).”

3. METODE

Metoden som er valgt avhenger av problemstillingen min, og mitt eget syn på virkeligheten – ontologien. Jeg har følgende problemstilling:

Er det nødvendig med en bevissthetsendring, for at kretsløpsøkonomi skal fungere i samfunnet?

Jeg vil bruke en kvalitativ tilnærming til metode, da jeg er ute etter å forstå sammenhengene i problemstillingen. En kvalitativ tilnærming gir meg muligheten til å justere problemstillingen underveis.

Metodebruken har ikke vært klart planlagt i starten av prosessen med dette arbeidet, men har vært vurdert flere ganger under arbeidet. Jeg har også ønsket å formidle personlige erfaringer, som jeg har gjort meg, og har forsøkt å finne måter å kunne forsvare min fremgangsmåte metodisk

3.1 Filosofisk studie

Jeg vil gjennomføre en filosofisk studie, som er påvirket av vitenskapsteorien kritisk realisme og teorien om meta-realitet; begge utviklet av Roy Bhaskar (1944-2014) Jeg vil benytte en «mixed-methods»-tilnærming med en kombinasjon av ulike metoder. Jeg har valgt å bruke kritisk realisme, som vitenskapsteori for å forklare sammenhenger. I tillegg bruker meg Bhaskars filosofi om metarealitet, for å trekke linjer til dypere sammenhenger i eksistensen utover den relative virkeligheten, som vi erfarer med våre fem sanser. Med relativ virkelighet mener jeg verden slik den oppfattes utad i «normal» forstand.

3.2 Ontologisk forankring

Kritisk realisme er basert på dualisme mens filosofien om metarealitet baseres på ikke-dualitet. Med dualitet menes at det er en skille mellom subjekt og objekt blant annet f. eks at jeg er atskilt fra en person jeg snakker med. Ikke-dualitet innebærer at det ikke eksisterer et skille mellom meg og en annen person på et dypere erkjennelsesnivå. Bhaskar skriver: *“I literally become not only one with the other, I am the other, because the other is co-present within me (and I within her)” (2002b, p. 16).*

Filosofien om metarealitet (FMR) retter fokuset mot at det er en enhet bak den tilsynelatende «skapte» verden med alle motsetningene og forskjellighetene som finnes. FMR bygger på

Bhaskars tidligere arbeider med kritisk realisme, og går videre. Bhaskar skriver følgende: *“The main difference between the philosophy of meta-Reality and critical realism [...] is that critical realism has been founded on the principle of non-identity, and as such reflects the limitations of the world of duality; whereas the philosophy of meta-Reality stresses identity, identification and unity; and the ubiquity and centrality of non-dual states and phases of being in our social life.”* (2002c, pp. ix–x)

Årsaken til at jeg velger å bruke kritisk realisme er at det gjør det mulig å behandle mer kompliserte problemstillinger gjennom å ha et metaperspektiv og en holistisk tilnærming i forskningen. Dette vil gjøre det mulig for meg å forske på problemstillingen på en kunnskapsoptimistisk måte hvilket er min intensjon. Kritisk realisme er kunnskapsoptimistisk i den forstand at det er meningen at bruken av et kritisk realistisk perspektiv skal gjøre en i stand til å stille kritiske spørsmål til etablerte sannheter, og muligheten til å utvikle nye teorier og sammenhenger.

Roy Bhaskar har utviklet kritisk realisme, og gitt den en sammenhengende filosofisk språkdrakt (Danermark, 2003). Dette er et metaperspektiv hvor holistisk tenkning står sentralt.

Med metaperspektiv menes det her at det har med overordnede spørsmål å gjøre, som er relevante i ulike fagdisipliner. Jakobsen og Ingebrigtsen (2004) skriver at: *«Begrepet holisme kommer fra det greske «holos», som viser til en virkelighetsforståelse «in terms of integrated wholes whose properties cannot be reduced to those of smaller parts»* (Capra 1992:21). Jeg velger å bruke denne definisjonen på holisme, som innebærer at det handler om en forståelse av virkeligheten av integrerte helheter hvor den integrerte helhetens egenskaper, ikke kan reduseres til det mindre deler av helheten består av.

I kritisk realisme deles virkeligheten inn i tre ontologiske domener; «the empirical, the actual and the real» (Bhaskar, 1978, s. 56) - altså det virkelige, det faktiske og det empiriske. Med ontologi menes: *«Ontologi, læren om det som er eller finnes, også beskrevet som læren om værensformer og væremåter. Ontologi stammer fra gresk ontos, som betyr væren, eller det som er, og logia, som betyr studie eller vitenskap.»* (Store Norske Leksikon, 2016).

Det virkelige i kritisk realisme er alt som eksisterer, og dets krefter og strukturer. Det faktiske er det som skjer når kreftene aktiveres, og det empiriske er opplevelsen (Sayer, 2000).

Analysemetoden min vil være preget av dette, for i en kunnskapsoptimistisk metodeorientering må en holde mulighetene åpen slik at en kan slippe til et mangfold av

ideer, teorier, forskning mm. Jeg vil trekke inn begrepene krefter, strukturer og det empiriske i analysen. Jeg mener det er viktig å forske på muligheter, og komme med utopier. Dette har gjennom historien gitt «grobunn» for kreative løsninger og utvikling.

Abduksjon er brukt som analysestrategi i kritisk realisme, for å «nybeskrive» fenomener. Når en forsker på sosiale fenomener vil det å kunne beskrive hendelser, som påvirket av overordnede strukturer og mønster. Abduksjon viser mulighetene for at det kan være slik en fremstiller noe (Danermark et al., 2003).

Jeg har f.eks valg å trekke inn holistisk pedagogikk i studien, for å underbygge argumentasjoner i fht. bevissthetsutvikling i samfunnet.

3.3 Selvobservasjon som filosofisk metodegrunnlag

Jeg har valgt å bruke egne erfaringer, som en del av metodegrunnlaget i denne filosofiske studien.

For snart tre år siden deltok jeg på et kurs i healingformen Reconnective Healing i Oslo, og gjorde med noen observasjoner. Amerikaneren Eric Pearl arbeidet som kiropraktor da han oppdaget en ny måte å påvirke andre mennesker på, for å bidra til helse og velvære.

Kursing i Oslo inneholdt foredrag i tillegg til praktiske øvinger hvor vi deltok aktivt selv, og forsøkte å praktisere det vi hadde lært. Det som jeg oppdaget var at når jeg beveget ene hånden i sirkel så merket jeg sirkelbevegelsen i den andre hånden på linje med mange av de andre deltakerne. Dette stemte med det Eric Pearl hadde fortalt -eksistensen av et usynlig energifelt, eller healingfrekvenser, som Eric Pearl kaller det.

I ettertid av dette seminaret eksperimenterte jeg selv med hendene mine, for å forsøke å se sammenhenger mellom kroppsbevegelser og mine sansninger av de. Jeg oppdaget av jeg kunne merke bevegelsen til andre personer på avstand etter hvert bare ved å rette oppmerksomheten på handa mi mens noen beveget seg. Dette forundret meg veldig, og etter hvert er jeg kommet til at, for meg indikerer det at jeg ikke er atskilt fra det jeg retter oppmerksomheten mot. Jeg som subjekt er ikke isolert fra det jeg observerer, tenker jeg. Det jeg i tillegg er kommet frem til er at denne evnen min til å sanse bevegelser på denne måten har blitt sterkere – jeg merker det i større omfang; det at jeg har utviklet en mer sensitivitet ovenfor denne persepsjonsevnen. Eric Pearl skriver i boka «Reconnective healing» at alle har muligheten til å erfare healingfrekvensene, og at det bare er snakk om å vekke til livet det.

Bhaskar (2012) i hans *philosophy of metaReality (PMR)* betrakter kunnskap som identitet. Ved å erfare dypere dimensjoner i oss selv kan en oppdage ens sanne identitet. Han skriver: *«The practice of witnessing ourselves, leads inevitably to a transmutation in the self from what is witnessed to the witness, and as we become our witness in this very witnessing, we ascend to alethic levels (or, put in another way, descend to the greatest ontological depth, of the cosmic envelope (p. 32)*

Det å observere seg selv gjør at en kan erfare virkeligheten mye dypere, og en kan erfare at det ikke er noe dualitet, eller isolerte objekter utenfor en selv. Den indiske vismannen Ramana Maharshi sa at: «There is no seeing. Seeing is being!», og et ikke-dualistisk perspektiv ser på alt i denne verden, som en del av alt som er – Brahman. Atman som er menneskets dypeste identitet er ikke atskilt fra helheten, men er selve vitnet, eller observatøren i mennesket. Ved å kjenne seg selv dypest sett vil ut ifra erfaringen vite at en er selve helheten, og at det er en illusjon at det er en separasjon mellom mennesket og verden. Dette at en tror en er isolert – separert fra verden utenfor er ignoranse; det at en ikke har erfart virkeligheten.

I denne verden er det relativ virkelighet, men bak tid og rom er det en enhet. Målet med PMR er å beskrive denne verden slik at mennesker ikke bare tenker væren, men er væren fra det dypeste nivået dvs. selvrealisering. I denne relative virkeligheten er det en kamp mellom frigjøring og undertrykkelse, men det er bare tilsynelatende sett fra et ikke-dualistisk ståsted.

Bevissthet er et av de uløste «fenomenene» i vitenskapen, men det er fundamentet for at vitenskap, og livet ellers kan erfares. Jeg er kommet til at alt er bevissthet, og at det er en ikke-dualitet, som ER virkeligheten. Jeg som subjekt eksisterer ikke uavhengig av det som tilsynelatende fremtrer, som objekter for meg. Dette er en illusjon, og når en erfarer at det ikke er noe skille mellom en selv, og det ytre da er man ubegrenset. Årsaken til at mange ikke er tilfredse med livene sine er at de ikke har hatt fokus innover i seg selv, men har vært for opptatt av ytre omstendigheter!

Det er ikke ytre objekter, som skaper lykke og tilfredshet. Det er noe som skjer inni oss, og når en erfarer at en kan være mer tilfreds uten «jaget» etter materielle goder, og status så er en frigjort fra verden utenfor. Vi formes av vår oppvekst i samfunnet – vi formes i sinnet, men vi er ikke sinnet vårt – det er bare et redskap. Når en behersker sinnet, kroppen og energikroppen så har en indre ro og harmoni. Livet handler ikke om å få gjort mest mulig, men om å få kunnskap om den man egentlig er, og erfaringen av den «ekte» kunnskapen, som blir egoet

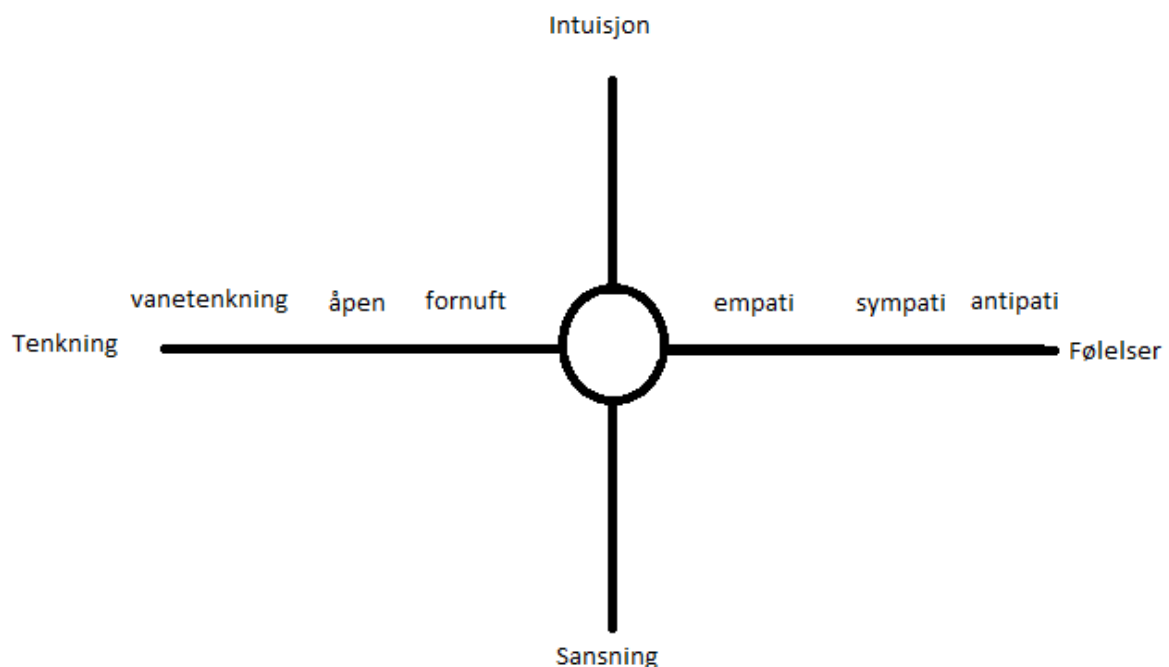
«satt på plass». Egoet er det som skaper illusjonen om at vi er isolerte mennesker, og at vi er kroppen, og sinnet vårt med våre tanker og følelser. Vi er det ikke!

Dette kan erfares. Kroppen «dør» litt hver dag – den er ikke den samme som i går så kroppen kan en ikke være. Sinnet med tankene og følelsene varierer – de er et resultat av akkumulert levd liv med påvirkning fra foreldre, skole, venner og andre. Sinnet er vi heller ikke!

Det som observerer i oss er noe vi alltid har erfart i oss siden vi var små – det som observerer i oss kan ikke beskrives, forstås, analyseres eller vitenskapelig utredes. Det er vitnet i oss – uten det som observerer i oss vil ingen av våre sanser kunne fungere; helle ikke vårt sinn.

Det som observerer i oss er selve eksistensen, som ER uavhengig av objekter utenfor oss. Når vi lærer oss å observere, observere, observere i større grad så kan en «roe» sinnets aktivitet, og tilstedeværelsen i nuet skaper letthet, klarhet og harmoni.

Det er bare snakk om å vende oppmerksomheten innover, og lære seg å observere ens sinn. Etter hvert vil uro, vante «tankespinn», negativitet i tanker og følelser oppløses i oppmerksomhetens lys hvor en ikke gir noe motstand mot det en observerer. Mine erfaringer tilsier at det er ved oppmerksom observasjon av sinnet at ens indre transformasjon kan skje.

Figur 7: Subjektet vs. objekter i ens oppmerksomhetsområder.

Her har jeg skissert en figur med utgangspunkt i Jungs Mandala, Teori U og basert på min virkelighetsforståelse. Sirkelen viser til at et individ innenfor her er «etablert i varen» dvs. at

individet er tilstede i nuet store delen av tiden, og observerer både egne tanker og følelser aktivt. Med å observere aktivt mener jeg at individet ikke er identifisert med egoet sitt, men har erfart at en ikke er egoet, men det som observerer i en. En har skapt en «distanse» mellom det som observerer i en og sinnet med tankene og følelsene. Dette er i tråd med Advaita Vedanta, og min virkelighetsforståelse at vi dypest sett er det som observerer i oss. Slikt sett blir både tanker og følelser objekter; noe vi ikke er – de er bare objekter i sinnet vårt, som kommer og går. Subjektet er det en er «bak» sinnet – det som observerer i en.

Når det gjelder tenkning så er vanetenkning ytterst til venstre, og dette indikerer at en er lengst fra å være i nuet når det gjelder tenkning. Lengst fra sentrum er en mest ubevisst. Jo, nærmere en er sirkelen i midten, jo mer er man bevisstgjort. Neste steg på veien mot å være tilstede mer i nuet er at en stiller seg åpen, og ikke er forutinntatt. Så har jeg fornuft nærmest sirkelen, som indikerer at en bruker fornuft, og med fornuft mener jeg at tenkningen er utvidet i den forstand at følelser, intuisjon og sansning virker inn på tenkningen. Det er f.eks slik at har man en negativ følelse så vil lett negative tanker dukke opp i sinnet. Videre påvirkes tenkning av det en sanser, og det som intuisjonen gir en. Et annet perspektiv, som jeg har her på begrepet fornuft er at en har integrert «begge hjernehalvdelene» - slik at en har utviklet mer empati. Tilsvarende på følelsesaksen inneholder begrepet empati også fornuft, som jeg skal komme inn på. Begrepet empati forveksles ofte med sympati, og det er ulike definisjoner på disse begrepene. Her en definisjon, som jeg velger å ta utgangspunkt i: «Empati, innlevelse, evne til å identifisere, forstå og anerkjenne gyldigheten av andres følelsesmessige tilstand og reaksjoner» (Store Norske Leksikon, 2011). Dette er i tråd med det jeg har forstått om begrepet – at empati gjør at en kan forstå et annet menneskets situasjon; sinnstilstanden med tenkning og følelser så jeg velger å bruke denne definisjonen. Når da en evner å forstå følelsene så blir empati, for meg en kombinasjon av fornuft og følelser. Slik sett har en integrert

Med sympati velger jeg å ta utgangspunkt i følgende definisjon: «samfølelse, medfølelse (med), velvillig interesse (for en, for noe); motsatt: antipati (Store Norske Leksikon, 2017).

En annen definisjon er: «Sympati ligger empatibegrepet nært. Sympati stammer fra det greske ordet *sympatheein* sammensatt av *sym* som betyr ”samme som”, og *pathos* som betyr ”lidelse” eller ”følelse”. Sympati er en følelse som vekkes i oss i møte med andre. I sympatien føler jeg det samme som den andre, og gjennom sympatien møter jeg dermed mine egne følelser. Sympati er ”å på seg selv forstå andre”, og gjennom sympatien er det mine egne følelser som forsterkes og fordobles» (Heidenreich, 2001).

Jeg velger å legge denne siste definisjonen til grunn, som understreker at sympati er å føle med andre hvor ens egne følelser forsterkes. Ulempen med sympati er at hvis det er medfølelse med en som lider emosjonelt så kan ens egen involvering i samme «emosjonalitet», eller sinnstilstand forsterke det negative.

Når det gjelder følelsene så er antipati lengst til høyre, og en definisjon er at det er en følelse av ubehag, *som skyldes uvilkårlig motvilje, avsky, avstandstagen* (Store Norske Leksikon, 2017). Jeg velger å legge denne definisjonen til grunn.

Både sympati og antipati blir for meg begge uttrykk for at en ikke «distanserer seg» fra følelsene, men enten føler med (sympati), eller føler aversjon, eller misliker noen. Årsaken til at jeg velger å plassere antipati lengst til høyre er fordi det er en uvilkårlig motvilje, og en er da mer ubevisst til forskjell for sympati. I sympati er en mer åpen i den forstand at en tar innover seg – føler med en annen. Dette gjør det lettere senere å blir mer bevisst ved at en i hvert fall har åpnet opp, for en annens følelser og tar de innover seg.

3.2 Case studie

En definisjon på casestudier er: *En casestudie er en empirisk undersøkelse som studerer et aktuelt fenomen i dets virkelige kontekst fordi grensene mellom fenomenet og konteksten er uklare.*» (Yin, 2007:31). Som del av analysen skal jeg ta for meg holistisk pedagogikk. Mitt case er studielinjen International Baccalaureate på Senja videregående skole i Finnfjordbotn.

3.2.1 Studiens design

Jeg vil bruke Yin (2013) som utgangspunkt for mitt case design. Johannesen m.fl. (2011) skriver: *«Yin foretrekker å benytte teori som utgangspunkt for en casestudie:*

-Teori kan være bestemmende for valg av case og bestemmende for om forskeren benytter enkeltcasestudie eller flercasestudie.

-Casestudier vil være mer eller mindre eksplorative. Ofte vet forskeren ikke hva han vil komme til å finne. Under forskningen kan han komme til å «snuble over» temaer eller problemstillinger som viser seg å ha betydning, men som ikke er tematisert i prosjektbeskrivelsen. Teori hjelper forskeren å spesifisere hva som studeres i eksplorative casestudier.

- I beskrivende casestudier kan teori bidra til fullstendige og hensiktsmessige beskrivelser.

- Når forskeren gjennomfører en forklarende casestudie, kan bruk av teori stimulere til konkurrerende teorier.

- Teorien kan støtte opp under generalisering av en casestudie til andre caser.» (s. 221)

Jeg bruker teori som utgangspunkt for min casestudie. Det er ikke teorien som har vært bestemmende for valg av case, men det at jeg jobber som lærer på studielinjen International Baccalaureate. Her har vi holistisk pedagogikk liggende til grunn for undervisningen på studiet, og det er et mål for meg å øke min innsikt i problemstillingen hvilket har vært bestemmende for valg av case.

Casestudiet mitt kan sies å være mer eller mindre eksplorativt. Jeg vet ikke på forhånd hva jeg vil finne, og underveis kan det fremkomme problemstillinger, eller temaer som har betydning i fht problemstillingen.

Min casestudie vil være både beskrivende og forklarende. Her har jeg gjort meg noen antakelser på forhånd hvilket Johannesen m.fl (2011) skriver er vanlig at forskeren gjør på forhånd. Etter å ha studert master i økologisk økonomi siden høsten 2014 har jeg fått kjennskap til fagstoff, som jeg har kunnet relatere til holistisk pedagogikk og min skolehverdag.

Det er et mål for meg å kunne generalisere ut ifra dette casestudiet til andre caser. Yin (2013) skriver at case studier kan generaliseres til teoretiske aspekter.

Jeg velger et intensivt forskningsdesign da jeg har tidsmessige begrensninger, for studien er knyttet til masteroppgaven. Dette vil si at datainnsamlingen foregår over et kort tidsspenn, men det krever et visst omfang i datagrunnlaget (Yin, 2013).

3.3 Datainnsamlingsteknikk og utvalg

Johannesen m.fl (2011) skriver: «Alle beslutninger med hensyn til utvalgsstrategi, rekruttering av informanter, utarbeidelse av intervjuguide/spørreskjema, datainnsamling, dataanalyse, fortolkning og rapportering styres av problemstillingen.» (s. 63).

Det er vanlig å bruke flere ulike metoder for innsamling av data i case studier.

Jeg ønsker å samle inn sekundærdata om holistisk pedagogikk, og forskning fra ulike fagfelt vil være relevant.

3.4 Analysemetode

I kritisk realisme deles virkeligheten inn i tre ontologiske domener; «the empirical, the actual and the real» (Bhaskar, 1978, s. 56) - altså det virkelige, det faktiske og det empiriske. Med ontologi menes: «*Ontologi, læren om det som er eller finnes, også beskrevet som læren om værensformer og væremåter. Ontologi stammer fra gresk ontos, som betyr væren, eller det som er, og logia, som betyr studie eller vitenskap.*» (Store Norske Leksikon, 2016).

Det virkelige i kritisk realisme er alt som eksisterer, og dets krefter og strukturer. Det faktiske er det som skjer når kreftene aktiveres, og det empiriske er opplevelsen (Sayer, 2000).

Analysemetoden min vil være preget av dette, for i en kunnskapsoptimistisk metodeorientering må en holde mulighetene åpen slik at en kan slippe til et mangfold av ideer, teorier, forskning mm.

Abduksjon er brukt som analysestrategi i kritisk realisme, for å beskrive på nytt fenomener, og det vil gjøre at jeg kan trekke inn forskning fra andre fagfelt i drøftingen. Abduksjon viser mulighetene for at det kan være slik en fremstiller noe (Danermark et al. 2003). Jeg mener det er viktig å forske på muligheter, og komme med utopier. Dette har gjennom historien gitt «grobunn» for kreative løsninger og utvikling.

3.5 Validitet og reliabilitet

Validitet går på hvor relevant data representerer fenomenet, og betyr gyldighet (Johannesen mfl., 2011). Jeg har søkt å bruke relevant informasjon gjennom de sekundærdata jeg har innhentet, for å belyse problemstillingen.

Reliabilitet går på hvor pålitelige dataene er. Her ønsker jeg også å innhente pålitelige data. Jeg har tatt en kritisk gjennomgang av kilder, for å sikre at data er pålitelige.

3.6 Refleksjon over egen rolle som forsker, og eget ståsted

Det er viktig at jeg reflekterer over min egen rolle i forskningen. Det er jeg som samler inn datagrunnlaget, som jeg vil bruke i analysen. Jeg velger teoretiske tolkningsrammer, og gjør et utvalg av datamateriale, og produserer teksten i oppgaven.

Min rolle er ganske fri i utgangspunktet, og har selv valgt å studere økologisk økonomi, og har «landet» på denne problemstillingen. Jeg har ingen «press» fra arbeidsgiver eller andre mht. hvordan jeg skal forske fremover. I forhold til problemstillingen så vil det være viktig å være åpen og holde mange muligheter åpen mht. viktige valg i forhold til forskningen.

4. ANALYSE

Målet her er å drøfte om det må en bevissthetsendring til, for at kretsløpsøkonomi skal fungere i samfunnet. Jeg tar utgangspunkt i det norske samfunnet omkring noen fenomener i analysen.

4.1 Mobbing som et alvorlig samfunnsproblem i skole og arbeidsliv

Mobbing er utbredt i arbeidslivet, og i en undersøkelse fra 2005 viste at 4,5 % av arbeidsstokken at de opplevde seg mobbet på arbeidet ifølge Einarsen mfl. (2008). En definisjon han gir er at mobbing i arbeidslivet er situasjoner på arbeidsplassen hvor en person over lengre tid føler seg utsatt for negativ behandling av en eller flere andre personer slik at han eller hun ikke klarer å forsvare seg mot disse handlingene. Einarsen m.fl skriver at: «Begrepene mobbing og negative handlinger er ikke inkludert i arbeidsmiljøloven, men dekkes av begreper som «trakassering, «uheldig psykisk belastning», «krenkelse av integritet og verdighet» og «utilbørlig opptreden». Han skriver videre at det er en underrapportering når det gjelder mobbing, og at nivået i Norge er på linje med de andre skandinaviske landene. Det er ikke bare den som blir mobbet det berører, men er også et problem for de som ser det skriver han videre.

Mobbing i skolen er svært utbredt, og til enhver tid mobbes om lag 63000 barn og unge i Norge skriver Aarø (2016). Dette gir risiko for psykiske plager og lidelser, som kan utvikles pga. mobbing. Gjennom flere år har myndigheter, og samfunnet eller satt fokus på dette samfunnsproblemet, men det vedvarer som et svært alvorlig problem. Aarø (2016) skriver at: «Tallene har lenge vært ganske stabile, viser Utdanningsdirektoratets undersøkelser blant elever i 5. - 10. klasse i grunnskolen og alle de tre klassetrinnene i videregående skole.»

4.1.1 Mobbing i fht. kretsløpsøkonomi

Samarbeid og verdipluralisme er to viktige prinsipper i kretsløpsøkonomi, for å få til gode prosesser, og utvikle nye løsninger. Mobbing skaper et disharmonisk arbeidsmiljø, eller skolemiljø som påvirker den som blir mobbet på en negativ måte. Med disharmonisk miljø mener jeg at kommunikasjonen og atmosfæren er slik at den splitter, og skaper distanse mellom menneskene. Mobbing er uttrykk for antipati – det at en misliker noen.

Årsakene til mobbing kan være manglende respekt for andres verdier, eller væremåte. Den som skiller seg for mye ut kan bli sosialt utstøtt, eller mobbet på annen måte fordi mobberne har en lite utviklet empati. Mobbing har foregått lenge i det norske samfunnet, og det synes

for meg klart at det er noe ved samfunnet og den norske kulturen, som bidrar til at fenomenet med mobbing får fortsette.

I fht. Teori U så blir mobbing for meg et uttrykk for ubevisst atferd hvor en viser antipati. Oppmerksomhetsposisjonen blir jeg-i-meg i fht. Teori U hvor mobberen bruker fordommer og ikke har et åpent sinn. Når da det i skole- og arbeidsliv er så utbredt med mobbing så indikerer det at det må en bevissthetsendring til i samfunnet. Kretsløpsøkonomi legger til grunn samarbeidsevner, som et viktig prinsipp for å få til gode prosesser på kommunikative arenaer. Når da mange ikke har utviklet sine sympatiske og empatiske sider så opptrer mobberne ubevisste.

Prinsippet om verdipluralisme i kretsløpsøkonomi tilsier aksept for forskjellige verdier i samfunnet, og mobbing som samfunnsproblem kan være et uttrykk for et konformitetspress hvor en ikke skal skille seg ut og slikt sett være til hinder for verdipluralisme.

4.2 Skole- og utdanningssystemet

For å vurdere å drøfte om det må til en bevissthetsendring i skole- og utdanning vil jeg si litt generelt om situasjonen i dag i denne sektoren. Da beskriver jeg en kontekst, hvor jeg tar utgangspunkt i to avisartikler. Med dette som utgangspunkt gjør jeg en analyse opp mot problemstillingen.

4.2.1 Avisartikkel 1: Prestasjonspress i skolen

Mange elever opplever i den norske skolen et stort press om å oppnå gode prestasjoner faglig – noe som resulterer i symptomer om psykiske helseplager, ifølge Uthus (2017). Hun viser til at forskning viser at hver tredje 16-åring opplever psykiske helseplager, som forringer livskvaliteten og bidrar til økt risiko for frafall fra utdanningsløp. Dette gjenspeiler seg over hele Europa – samtidig peker hun på internasjonale, kapitalstyret samfunn hvor kravene om effektivitet og konkurransevne gjør seg gjeldende.

Uthus (2017) viser til «Kunnskapsløftet», som er den siste reformen som er iverksatt i videregående opplæring – at fokus ble satt på målstyring hvor kunnskapskrav, konkurranse og kontroll var stikkord for å oppnå bedre resultater i skolen. Internasjonale undersøkelser, som PISA-undersøkelsene har bidratt til en prestasjonskultur, som har fått alvorlige bivirkninger. Målet om en kunnskapseffektiv skole virker ikke å få alle elevene til å utnytte sitt potensiale for læring, for når en pådrar seg psykiske helseplager som følge av prestasjonspresset så hemmes læringen. Uthus (2017) viser til menneskelige behov som anerkjennelse, for at elevene er unike mennesker. I en prestasjonsfokusert skole vektlegges resultater mens læringsfokuserte miljø vektlegger læringsprosessen. Dette påvirker elevenes bevissthetsutvikling hvor læringsfokuserte miljø bidrar til utvikling av mer selvbevissthet i fht. læringsprosesser, og medvirkning i skolen. Den urovekkende utviklingen burde få myndighetene til å se på egen skolepolitikk, og Uthus (2017) stiller spørsmålet om de er villige til dette? Hun avslutter med å peke på at klarer en å avskaffe dette presset så vinner samfunnet mht. både utdanning, helse og i et samfunnsøkonomisk perspektiv.

4.2.2 Konkurransesamfunnet og prestasjonspress

Konkurranse er svært omfattende i det norske samfunnet. Når en konkurrerer så sammenligner en seg med andre, og målet er om å gjøre det best i de fleste konkurranser. Ved å gjøre det bra kan selvbildet til en «vinner» endres. Den indiske gurun Sadhguru (2016) sier at mennesket ikke får utviklet seg optimalt når det er konkurranse i skolen. Når du er i konkurranse med noen så tenker du på å komme foran de du konkurrerer med. Til forskjell fra

konkurransen sier han at sinnet og kroppen arbeider best når en har det bra med seg selv, og har det stille og fredelig inni seg.

Den psykologiske innvirkningen på enkeltindividet kan være at når en sammenligner seg med andre så er det lett å utvikle et negativt selvbilde. I dagens prestasjonsamfunn som virker å ha økt i omfang gir mange ungdommer uttrykk for at dette skaper stress, og andre negative følger.

Fokus på målstyring, kunnskapskrav, konkurranse og kontrollen i skolesystemet er et uttrykk for et instrumentelt syn på verdier i tråd med et mekanistisk syn på økonomien. Politikerne lever i «tidsånden» preget av en prestasjonskultur hvor resultater blir det viktige. I kretsløpsøkonomi kan man etter mitt syn si at prosessen blir viktigere hvor enkeltindividets utvikling og potensiale gis større muligheter.

I fht. oppmerksomhetsposisjonene i Teori U så kan det hende at en i liten grad klarer å utdanne elever, og studenter utover jeg-i-meg hvor en opererer ut ifra vaner og tilegnede kunnskaper. Det store frafallet i videregående opplæring skyldes i stor grad at elevene føler seg ensomme viser en undersøkelse av Per Frostad mfl. (2004). De oppgir at 30 prosent av frafallet skyldes ensomhet. Mange elever opplever mangel på venner, og dårlige forhold til læreren – noe som gjør at de velger å slutte på videregående skole.

Frostad m.fl (2004:11) skriver: «*Teachers in upper secondary school will probably be wise to focus more on the teacher–student relationship in order to address this problem. They should also pay attention to providing learning environments that facilitate social contact between all students.*»

De peker på at læringsmiljøet med sosial kontakt mellom alle elevene blir viktig å fokusere på, og i fht. Teori U så er det oppmerksomhetsposisjonen jeg-i-deg hvor en har et åpent hjerte hvor emosjonell kompetanse og empati i møte med andre.

I et mekanisk perspektiv på skolen så blir mennesket betraktet som isolerte egoer, mens i et organisk perspektiv så er et utvidet selv, som kjennetegner menneskene. Iboende verdier hos mennesket blir viktigere i kretsløpsøkonomien til forskjell fra instrumentelle verdier i et mekanisk perspektiv. Det kan se ut som om det trengs en bevissthetsendring ut ifra dette i skolen, for å bidra til et mer inkluderende og verdipluralistisk skole – noe som kretsløpsøkonomien legger til grunn, for at den skal fungere.

I forhold til begrepet sosial bærekraft, som understreker betydningen av høy sysselsetting, sosiale sikkerhetsnett, likhet og deltaking i demokratisk beslutningsprosesser (Dybvik m.fl., 2013:97) så blir det store frafallet i videregående opplæring en utfordring.

For at kretsløpsøkonomien skal fungere i samfunnet må en i skole- og utdanning ivareta hele eleven, eller studenten. Det går ikke å ha et instrumentelt verdisyn hvor næringslivets konkurransekraft og økonomisk vekst i økonomien er det viktigste.

Det ser for meg ut til at en har skapt en skole hvor en former mennesker til å bli mer «roboter» hvor en ikke får utviklet dypere sider i de som skal utdannes. Kretsløpsøkonomi vektlegger samarbeid og verdipluralisme, som gir grunnlag for at individene blir medskapere, og ikke instrumenter, for å «passe inn» i et system, som ikke er tilpasset menneskets natur.

Mennesket er av natur nyskjerring, skapende, søker mening og helhet. Et mekanisk perspektiv på økonomi og samfunn skaper «tapere» overalt ser det ut til. Myndighetene har latt internasjonale tester få for stor betydning etter mitt syn hvor en ikke stiller spørsmål, eller bevisstgjør seg om de konsekvensene skolepolitikken får for enkeltindividet. Uthus (2017) skriver at den urovekkende utviklingen burde få myndighetene til å se på egen skolepolitikk, og stiller spørsmålet om de er villige til dette? Hun avslutter med å peke på at klarer en å avskaffe dette presset så vinner samfunnet mht. både utdanning, helse og i et samfunnsøkonomisk perspektiv.

Politikere er ofte ikke fagpersoner på mange av de politikkområdene de utøver politikk i, og i hvilken grad er politikere i stand til å ha et utvidet perspektiv slik at de ser slike sammenhenger, som Uthus peker på? Om kretsløpsøkonomi skal fungere i samfunnet så må nok politikere og de som er med på å utforme samfunnet få utdanning, og kursing i kretsløpsøkonomi. I dag ønsker de fleste politikere f.eks økonomisk vekst uten at de reflekterer over hvorfor i særlig grad. Hvis de setter seg inn i begrepet økonomisk vekst så vil de se at mye av det som inngår i økonomisk vekst ikke er ønskelig ut ifra et samfunnsperspektiv. Det inngår f.eks våpenproduksjon, helseutgifter, kostnader ved forurensning og rettsbehandling i rettssystemet – i den grad disse øker så bidrar de til økonomisk vekst, men det er ikke ønskelig med tanke på å skape fred, god helse og generelt et godt samfunn.

I kretsløpsøkonomi blir menneskelig utvikling og livskvalitet viktige områder, og erstatter målet om økonomisk vekst (Jakobsen, 2017).

4.3 Avisartikkel 2: Opprør i økonomifaget

Roman Eliassen skrev en artikkel i Morgenbladet (2016) om «Opprør i økonomifaget». Han beskriver en opprør som skjer i mange land blant studenter. Studenter verden over har sluttet seg til «Post Crash Economics Society» - en protestbevegelse med det formål å få til endringer i samfunnsøkonomifaget. Studenter erfarer at økonomifaget er overforenklet, ensrettet og utilstrekkelig. Han begynte selv på samfunnsøkonomistudier i Bergen i 2008, og hadde interesse i å finne årsaker til finanskrisen. Han opplevde at dette ikke ble satt på dagsorden av foreleserne. Senere har han skrevet boken «Hysj, vi regner» hvor han tar et oppgjør med samfunnsøkonomifaget og dets fjernhet fra virkeligheten. Eliassen mener det fokuseres for mye på metode, og matematiske modeller og teknikker i tillegg til at det forutsettes at økonomien er stabil. Eliassen sier: «Det burde ikke handle om å lære matematiske teknikker, men om å utvikle kritisk tenkende individer, som kan stille spørsmål om økonomien (Eliassen, 2016). Videre sier han at det undervises bare i mainstream økonomi – altså i bare den aksepterte skoleretning. Han ønsker å inkludere andre tradisjoner, eller retninger innen økonomifaget inn i undervisningen. Han kommer også inn det naturvitenskapelige opphavet til faget, som har skapt en ide om en nøytral vitenskap, løsrevet fra virkeligheten.

Opprøret startet ved universitetet i Manchester hvor studenter opplevde at de ikke fikk lære noe om årsakene til finanskrisen som startet i 2008. Mange studenter ønsket å studere, for å forstå årsakene til finanskrisen ifølge Eliassen (2016). Som et resultat av at studentene ble ignorert i deres forsøk på å sette finanskrisen på dagsorden, og deres forsøk på å prøve å få inn alternative økonomiske skoler inn i læreplanen så stiftet studentene «Post Crash Economics Society» hvor de krevde større bredde i pensum og undervisningen. Dette bredte seg til andre læresteder i Storbritannia og spredte seg internasjonalt. I dag er det etablert i over 30 land med over 65 studentorganisasjoner. Eliassen (2016) viser til at studentene krever mer pluralisme til forskjell fra enrettethet; monisme. Han viser til virkelighetens åpne systemer, mens de nyklassiske økonomiske modellene er lukkede omhandler en mekanisk, tid- og stedløs økonomi. Eliassen skriver: *«I den grad vitenskapens mål er å beskrive virkeligheten, kan man argumentere for at formalismen gjør faget uvitenskapelig heller enn vitenskapelig. Nøyaktigheten har gått på bekostning av realisme, og dette må snus.»*

Med bakgrunn i denne artikkelen skal jeg nå analysere dette opp mot kretsløpsøkonomi og bevissthetsendring.

4.3.1 Virkelighetsfjern samfunnsøkonomi?

I samfunnsøkonomien betrakter mange det som en verdinøytral vitenskap innenfor fagområdet. Samfunnsøkonomien har en mekanistisk ideologi, og atomistisk konkurranse i markedsøkonomien gjør seg gjeldende i de fleste land. I et slikt system blir bedriftenes fokus på å utvikle strategiske planer ut ifra instrumentelle verdier, og ut i fra konkurransefordeler (Jakobsen, 2017).

Eliassen (2016) ønsker mer pluralisme i samfunnsøkonomifaget og større åpenhet slik at studentene får engasjert seg mer, da de er opptatt av samfunnsutviklingen. Den manglende interessen hos utdanningsinstitusjonene, for å lytte til studentene har skapt frustrasjon og ført til dannelsen av «Post Crash Economics Society».

I forhold til Teori U og oppmerksomhetsposisjoner så evner ikke utdanningsinstitusjonene å være åpen ovenfor studentenes argumentasjoner, og de er på jeg-i-meg oppmerksomhetsposisjonen hvor downloading, eller vanetenkning gjør seg gjeldende. Studentene får ikke utnyttet potensialene sine, men skal lære ensrettede kunnskaper og modeller. Konsekvensen er at mange studenter opplever meningsløshet; at de blir isolert egoer siden de bare må forholde seg til instrumentelle verdier, og ikke blir engasjerte ut ifra deres egen nyskjerrighet. De blir stoppet opp i deres kunnskapssøken, og de krever derav mer pluralisme og endringer i faget. Studentene er åpne, og mange bryr seg om viktige sider ved samfunnsutviklingen – de er på jeg-i-det i Teori U, og mange er sikkert i «dypere» oppmerksomhetsposisjoner i fht. Teori U.

Videre sier han at det undervises bare i mainstream økonomi – altså i bare en skoleretning. Han ønsker å inkludere andre tradisjoner, eller retninger innen økonomifaget inn i undervisningen. Han kommer også inn det naturvitenskapelige opphavet til faget, som *har skapt en ide om en nøytral vitenskap, løsrevet fra virkeligheten.*

4.3.2 Holistisk læring til forskjell fra indoktrinering

I den grad studenter kun må forholde seg til etablerte fagkunnskaper, og ikke får tilfredsstilt sin nyskjerrighet gjennom å ha en åpen holdning, og kunne stille spørsmål åpent så kan en karakterisere det som indoktrinering. Med indoktrinering mener jeg at det forventes og praktiseres at en skal lære et gitt pensum, som er klart på forhånd uten at det er en åpenhet utover dette pensumet. Til forskjell fra å bli indoktrinert kan en sammenligne det med en mer holistisk tilnærming hvor studenten får åpent stille spørsmål, og hvor det skjer en kunnskapsutvikling gjennom dialog, og deltakelse i læringsprosessen.

Patel (2003) skriver: *“The holistic learner is assumed to want to achieve the highest aspect of awareness of knowledge, and appreciates the value that it adds to his or her life. The holistic teacher is assumed to want to develop the learner as a critical, confident, independent learner and provide the holistic learner with critical faculties that enable action in real situations”* (p. 3).

Holistisk læring kan sies å bidra til pluralisme i den forstand at det er studentens egne perspektiver, kunnskaper og erfaringer som skal gis «grobunn», og ikke bare et fastlagt pensum hvor målet er at studentene skal «fylles» med visse kunnskaper og ferdigheter. Holistisk pedagogikk skal blant annet stimulere den lærenes nysgjerrighet, og kreative utfoldelse. Da kan slike spørsmål være med på å bidra til et mangfold av ideer, ulike løsninger som kan «vekke frem» noe nytt.

Holistisk pedagogikk kan sies å inneha en aksept av ulike verdier, og en etisk forankring som bidrar i retningen av å skape et mangfold i menneskenes utfoldelse. Slikt sett kan en argumentere for at holistisk pedagogikk verdsetter åpenhet, og en har «ontologisk åpenhet» i den forstand at en ikke er «låst fast» i paradigmatisk forutsetninger, som en ikke stiller spørsmål ved.

I et intervju sa Arne Næss følgende: *«Vi må ikke ha den dualismen mellom vitenskap og filosofi og religion. Du kan ikke etter min mening si at du er vitenskapsmann, eller forsker og at du derfor ikke kan ha noe med verdier å gjøre. Ikke tale om. Forskeren bør si: gitt den eller den verdiprioritering så må vi forskningsmessig legge an på de og de spørsmålene og ikke de og de spørsmålene»* (Solum, 2009).

Vitenskap kan ikke sies å være verdinøytral, for i det en velger å forske på, og på hvilken måte (metode) representerer valg, og valg forutsetter en fokusert bevissthet om noe. I denne prosessen kan en bruke begreper som seriøsitet, disiplin, etisk forankring og andre kjennetegn på den vitenskapelige måten en jobber på. Disse kjennetegnene på vitenskapelig arbeid er ikke verdinøytrale, og hvordan kan vitenskap være verdinøytral når den som foretar det vitenskapelige arbeidet ikke er verdinøytral i sitt arbeid? Det er nettopp menneskets bevissthet, og åndsevner som brukes i det vitenskapelige arbeidet, og som påvirker resultatene av arbeidet. Så hvis noen sier at vitenskap er verdinøytral – ja, så avslører de at de ikke er bevisst den holdningen, egne etiske forankring og de valg en gjør, som påvirker i det vitenskapelige arbeidet.

4.4 Livskvalitet i fht. økonomisk vekst

Frihet er en verdi, som mange ønsker seg. Et av prinsippene i kretsløpsøkonomi er verdimangfold til forskjell fra fokus på ensidige økonomiske verdier, som ønske om mer økonomisk vekst.

Det har vist seg at økonomisk vekst fører til økt lykke hos befolkning i land inntil et visst nivå, for så og avta. Dette kalles for Easterlin`s paradox. Dessuten er økonomisk vekst ikke mulig over tid med en satt vekstrate, for da blir det en eksponentiell funksjon som vokser til det uendelige, og det er ikke mulig på jorda fordi det er begrensede ressurser (Daly & Farley, 2011).

Økonomisk vekst er viktig for de fleste politikere verden rundt, men stadig flere stiller spørsmål om det er veien å gå. I kretsløpsøkonomi er fokuset på utvikling til forskjell for økonomisk vekst. Med økonomisk vekst menes økning i et lands bruttonasjonalprodukt (BNP), som er verdien av den totale produksjonen av varer og tjenester i et land.

4.5 HOLISTISK PEDAGOGIKK OG KRETSLØPSØKONOMI

En måte å vurdere om det må til en bevissthetsendring til, for at kretsløpsøkonomi skal fungere i samfunnet kan være å se på en alternativ pedagogikk enn den en finner i offentlig skole.

Slikt sett kan en sette seg inn i en praksis og sammenligne den ut ifra forutsetningene, som skal til for at kretsløpsøkonomien skal fungere.

4.5.1 Holistisk pedagogikk og International Baccalaureate (IB)

På vår skole har vi en såkalt IB-linje, som står for International Baccalaureate, som er et undervisningstilbud til elever hvor undervisningen skjer på engelsk. International Baccalaureate Organization (IBO) er en internasjonal ideell organisasjon grunnlagt i Geneve i 1968. IBO tilbyr en internasjonal utdanning, og 3946 offentlige og private skoler i 147 land tilbyr utdanning etter de pedagogiske studieprogrammene, som IBO har utviklet. Til grunn for undervisningen og læringen på IB ligger det holistisk pedagogikk, og jeg vil derfor trekke inn eksempler herfra. Det finnes mange andre skoler, som baserer seg på holistisk pedagogikk. Eksempelene og drøftingene, som jeg vil komme med vil ikke være dekkende for andre skoleslag, som baserer seg på holistisk utdanning.

Bevegelsen Holistic Education oppstod på 80-tallet i USA og Canada, som en pedagogisk bevegelse. Her forsøkte en å utvikle nye måter å tenke på innen pedagogikken. Forskerne Ron Miller og Jon. P. Miller var sentrale forskere i starten. Holistisk pedagogikk er et pedagogisk paradigme, som integrerer åndelige filosofiske ideer og humanistisk utdanning.

På vår skole er det i f. eks faget CAS – creativity, action and knowledge, hvor målet er at studentene selv skal utvikle kreativitet, ansvarsfølelse og evne til å ta initiativ for å iverksette praktiske tiltak på skolen, eller i lokalsamfunnet. Det er også et fag som heter Theory of knowledge (TOK), som har fokus på vitenskapsteori og etikk. Ved at studenter læres opp i kreativ utfoldelse, etisk og vitenskapsteoretisk dannelse så skapes en grobunn for å bidra til mer miljø- og samfunnsansvarlig bedriftsledelse i samfunnet.

4.5.2 Etikk og holistisk pedagogikk

Det finnes mange definisjoner på etikk. Wangensteen (2007) skriver i «Bokmålsordboka» at ordet etikk kommer fra det greske ordet ethikos, som betyr sedvane. Det er definert som ”morallære”. Denne definisjonen på etikk virker å være mangelfull, for den praksis som

gjelder innen holistisk pedagogikk. I holistisk pedagogikk er en ikke så opptatt av at sedvane skal styre innholdet i undervisningen. Carina Harsund (2013, s.4) skriver:

«I vestlig danningsteori er relasjonen til et innhold av avgjørende betydning når det kommer til spørsmålet om dannelse, men som man vil oppdage i holistisk pedagogikk så behøver ikke dette nødvendigvis være knyttet opp mot en bestemt kulturarv for at man skal kunne oppnå en menneskelig transformasjon i pedagogikken».

Innholdet i fagene er ikke det viktigste i holistisk pedagogikk; i stedet rettes oppmerksomheten mot eleven, og hvilke prosesser og læring som skjer. Kunnskap er ikke noe ferdig, som læreren skal være med på å «fylle» eleven med. En annen definisjon på etikk er: «Etikk omhandler verdier og normer som regulerer samspillet mellom mennesker og mellom mennesker og natur (Dybvik m.fl., 2013, s.11). Denne definisjonen på etikk er økosentrisk siden den inkluderer samspillet mellom mennesker og natur. Jeg velger å bruke denne definisjonen, for å drøfte om holistisk pedagogikk kan føre til en mer bærekraftig utvikling. Dette fordi i holistisk pedagogikk har en et utvidet syn på virkeligheten, og fokuset på etikk som en videreføring av sedvane passer ikke med dette.

Holistisk pedagogikk er utenfor «mainstream» - pedagogikken. Holistisk pedagogikk er basert på at grunnsynet om at «alt henger sammen». Det er ikke viktig å se på enkelthetene hver for seg, for å forstå mer kompliserte sammenhenger, eller helheten. Det finnes ulike definisjoner på begrepet holistisk pedagogikk. Holistisk pedagogikk fokuserer på at det er viktig å utvikle hele mennesket, og i dette ligger det emosjonelle, intellektuelle, kroppslige og spirituelle.

4.5.3 Økologisk og økonomisk internalisering

IB har en holistisk pedagogikk, som kan sies å vektlegge økologisk internalisering og være et uttrykk for verdipluralisme til forskjell fra økonomisk internalisering, som er uttrykk for verdimonisme. Med økologisk internalisering mener jeg at en har et utvidet syn på økonomi slik at natur og kultur er viktige deler å ivareta til forskjell fra økonomisk internalisering hvor en har en atomistisk forståelse, og utelater en helhetlig betraktning av økonomien, som ivaretar natur og kultur på deres premisser.

I faget Business and Management, som jeg underviser i er følgende læreplanmål:

“1 encourage a holistic view of the world of business

2 empower students to think critically and strategically about individual and organizational behaviour

3 promote the importance of exploring business issues from different cultural perspectives

4 enable the student to appreciate the nature and significance of change in a local, regional and global context

5 promote awareness of the importance of environmental, social and ethical factors in the actions of individuals and organizations

6 develop an understanding of the importance of innovation in a business environment.” (IBO. B&M s. 17)

Her ser vi at det vektlegges å utvikle et holistisk syn på økonomi hvor en er bevisst miljømessige, sosiale og etiske faktorer, og er et uttrykk for ønske om økologisk internalisering hos studentene fra IBO, tenker jeg. Ved å ha et slikt fokus i pedagogikken så ivaretar en tverrfagligheten, og verdipluralisme ved at en i f.eks økonomifaget ikke er fastlåst i det neo-klassiske paradigme gjennom presentasjon av teori, modeller og læreplanmålene i økonomifag.

IBO har følgende visjon: “The International Baccalaureate aims to develop inquiring, knowledgeable and caring young people who help to create a better and more peaceful world through intercultural understanding and respect.” Visjoner er viktige, og skal fungere som en ledestjerne heter det. IBO tar visjonen seriøst, og har god strategi og styring, for å sikre et «trykk» på skolene med sikte på å få fokus og fremgang innen pedagogisk praksis. Blant annet utarbeides det styringsdokumenter, som skolene kan ta i bruk for å bedre sin praksis. Et av styringsdokumentene er «Education for sustainability: Students lead the way». Dette dokumentet skal være retningsgivende for skolene mht. å utvikle skolene i vektleggingen av bærekraftig utvikling.

Et av fagene jeg underviser i som lærer på IB er Business and Management, og der kom det inn ny læreplan høsten 2014. Paul Clark (2014) skriver: “*In the renamed Business Management programme, concepts include change, culture, ethics, globalization, innovation and strategy and the intention is to encourage students to develop their understanding of interdisciplinary concepts from a business management perspective.*”

Her ser vi at forståelse av interdisiplinære konsepter i et bedriftsperspektiv er noe, som vektlegges i den nye læreplanen. Undervisningen tilpasses mer de utfordringene bedriftene i større grad står ovenfor pga. endringer i omgivelsene. Her nevnes endring, kultur, etikk, globalisering, innovasjon og strategi, som konsepter studentene skal utvikle forståelse om. Vi kan snakke om at bedriftene opplever mer kompliserte omgivelser, og det stiller større krav til kompetanse på flere områder. Dette kan bidra til at elevene får økt kompetanse slik at de i sin yrkeskarriere kan bidra til både økonomisk, miljømessig og sosial bærekraft, som er sterk bærekraft og et uttrykk for verdipluralisme. Verdimonisme er f. eks at en ønsker økonomisk

vekst i samfunnsøkonomien, eller økt overskuddet i en bedrift slik at en vektlegger profitt sterk vekt.

Holistisk pedagogikk kan sies å inneha et fokus på sterk bærekraft da en er opptatt av f.eks sosial bærekraft. I boken «The holistic teacher» (1993) av Miller gjør han rede for ulike øvelser og meditasjoner, som læreren kan bruke for å utnytte sin egen selvbevissthet, og som også kan brukes i klasserommet av læreren. Ved å ha fokus på utvikling av elevenes sosiale og emosjonelle intelligens gjennom slik selvutvikling så kan empati utvikles. Økt selvbevissthet og empati kan være et mål inne holistisk pedagogikk, og bidra til økt velvære, livsutfoldelse og kreative løsninger. Dette er i tråd med filosofi som ligger til grunn for holistisk pedagogikk hvor studenten selv skal formes gjennom egne indre prosesser kan man si. Her er det interessant å trekke inn forskning som er gjort på medfølelse, og at dette kan trenes opp. (Lutz. A m.fl. 2008). Det ble gjort en undersøkelse på såkalt «compassion meditation», eller medfølelses-meditasjon på en gruppe testpersoner over tid. Funnene bekrefter at en kan trene opp ens evne til medfølelse og empati.

4.5.4 Delløsninger vs. helhetsløsninger

På IB forsøker en å integrere fagene i læringsarbeidet, for å bidra til holistisk læring. McLean (2013) skriver: «The transition to a global society based on a holistic, ecological root cultural metaphor is arguably dependent on education systems becoming far more effective at facilitating student understanding of the interdependence of specialized subject matter that is often taught in isolation.»

For å skape et samfunn, som er basert på holistisk forståelse, og tilknytning til naturen så er det viktig at det utvikles tverrfaglig forståelse i skolen, og dette er noe det arbeides med på IB. Slikt sett bidrar IB til å utvikle elevenes kompetanse til å komme med bedre helhetsløsninger på mer kompliserte utfordringer. I faget Business and Management trekkes det inn stoff og spørsmål knyttet til studentprofilen, som er hvordan IB ønsker å forme elevene til å bli. Studentprofilen viser til følgende egenskaper: spørsmålsstillere/utforskere, kunnskapsrike, tenkere, kommunikatorer, prinsippfaste, åpenhet, omsorgsfulle, risiko-takere, balanserte og reflekterte. (IBO, 2013). Dette er egenskaper som er viktige, for å kunne bidra til bærekraftig utvikling i samfunnet. Det trengs nye løsninger, og utvikling på mange områder fremover i samfunnet. Slike egenskaper vil gi nødvendig kompetanse for å møte komplekse utfordringer.

4.5.5 Holistisk pedagogikk - fokus på bevisstgjøring og «learning to be»

Kan holistisk pedagogikk bidra til læring slik at det skjer en økt bevisstgjøring, som kan føre til en mer miljø- og samfunnsansvarlig bedriftsledelse? I et IB position paper, som er et offisiell rapport, om hvordan holistisk utdanning kan tolkes skrives det: «It brings closer the realization of «learning to be» and «learning to live together» that have been identified in the Delors report (UNESCO 1996: 14)».

Dybvik m.fl. (2013) skriver at *etisk handling forutsetter autentiske mennesker*, og at autentisitet handler om å være sann mot seg selv ut ifra nærmere definerte verdier. (s. 177-78). De skriver videre at: «Ledere kan ikke utvikle autentisitet uten av de opplever en sammenheng mellom de arbeidsoppgaver de utfører, bedriftens mål, samfunnets overordnede verdier og de økosystemene aktivitetene inngår i.» (s. 179).

Menneskesynet som ligger til grunn i holistisk pedagogikk kan sies å verdsette mennesket, som et mål i seg selv, og ikke som et middel. Humanismekriteriet til Kant omhandler dette, og det kan jo være interessant å forsøke å gå i dybden på hva det kan innebære.

I hvilken grad kan dette handle om bevisstgjøring og autentisitet? Dette gjør at en f.eks kan bevisstgjøre seg om egne indre prosesser, som tanker og følelser og vektlegge utvikling av selvbevissthet. Det har vært fokusert på begrepet emosjonell intelligens en del år, og viktigheten av det. Gjennom å utvikle selvinnsikt, selvledelse og empati gjennom holistiske metoder som meditasjon og mindfulness så kan studentene i større grad «lære å være. I holistisk pedagogikk er det et perspektiv en jobber ut ifra hvor en ønsker å gå bakenfor menneskets kultur og historie, for å forene individet med en *universell livskraft* (R. Miller, 2005). Aldous Huxley (1894-1963), som var en britisk forfatter kalte dette perspektivet for «perennial filosofi». Med det mente han en filosofi som anerkjenner at hinsides den fysiske overflaten finnes det en «Absolutt», eller «Kilde» (Huxley, 1968).

I den grad studenten erfarer større sammenhenger i tilværelsen så kan det bidra til motivasjon for økt miljø- og samfunnsansvarlig bedriftsledelse.

5. KONKLUSJON

Når mobbing er så utbredt i skole- og arbeidsliv så indikerer det at det må en bevissthetsendring til i samfunnet. Kretsløpsøkonomi legger til grunn samarbeidsevner, som et viktig prinsipp for å få til gode prosesser på kommunikative arenaer. Når da mange ikke har utviklet sine sympatiske og empatiske sider så opptrer mange individer ubevisste, og dette er til hinder for at kretsløpsøkonomi skal fungere.

Prinsippet om verdipluralisme i kretsløpsøkonomi tilsier aksept for forskjellige verdier i samfunnet, og mobbing som samfunnsproblem kan være et uttrykk for et konformitetspress hvor en ikke skal skille seg ut.

Det store frafallet i videregående opplæring skyldes i stor grad at elevene føler seg ensomme viser en undersøkelse av Per Frostad mfl. (2004). De oppgir at 30 prosent av frafallet skyldes ensomhet. Mange elever opplever mangel på venner, og dårlige forhold til læreren – noe som gjør at de velger å slutte på videregående skole.

I et mekanisk perspektiv på skolen så blir mennesket betraktet som isolerte egoer, mens i et organisk perspektiv så er et utvidet selv, som kjennetegner menneskene. Iboende verdier hos mennesket blir viktigere i kretsløpsøkonomien til forskjell fra instrumentelle verdier i et mekanisk perspektiv. Det kan se ut som om det trengs en bevissthetsendring ut ifra dette i skolen, for å bidra til et mer inkluderende og verdipluralistisk skole – noe som kretsløpsøkonomien legger til grunn, for at den skal fungere.

I forhold til begrepet sosial bærekraft, som understreker betydningen av høy sysselsetting, sosiale sikkerhetsnett, likhet og deltaking i demokratisk beslutningsprosesser (Dybvik m.fl., 2013:97) så blir det store frafallet i videregående opplæring en utfordring.

Økonomisk vekst er viktig for de fleste politikere verden rundt, men stadig flere stiller spørsmål om det er veien å gå. I kretsløpsøkonomi er fokuset på utvikling til forskjell for økonomisk vekst så her må det en bevissthetsendring til.

Holistisk pedagogikk kan bidra til å fremme utviklingen av miljø- og samfunnsansvarlig bedriftsledelse gjennom etikken. Etikken i holistisk pedagogikk kan sies å være økosentrisk hvor både natur, kultur og økonomi tas hensyn til.

For å skape et samfunn, som er basert på holistisk forståelse, og tilknytning til naturen så er det viktig at det utvikles tverrfaglig forståelse i skolen, og dette er noe det arbeides med på IB, som kan gi elever bedre kompetanse til å utvikle helhetsløsninger på mer kompliserte utfordringer.

LITTERATURLISTE

- A. Lutz, J. Brefczynski-Lewis, T. Johnstone, R.J. Davidson (2008): Regulation of the Neural Circuitry of Emotion by Compassion Meditation: Effects of Meditative Expertise. Hentet her: <http://news.wisc.edu/study-shows-compassionmeditation-changes-the-brain/> (Sett 30.03.2016)
- Bhaskar, R. 2002. *From Science to Emancipation*. London: Sage
- Bhaskar, R. (2002b). *Reflections on Meta-Reality*. London: Sage.
- Bhaskar, R. (2002c). *From Science to Emancipation*. London: Sage
- Bhaskar, Roy, 2008. *A Realist Theory of Science*. New York: Routledge
- Bhaskar, Roy, 2012. *The Philosophy of MetaReality: creativity, love and freedom*. New York: Routledge
- Bhattacharya, Manisha (1978). *The conception of human personality in the advaita vedanta and classical samkhy - a critical study -*, Durham theses, Durham University. Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/9566/> (sett: 01.05.2017)
- Capra, Fritjof and Pier Luigi Luisi. (2014). *The Systems View of Life*. Cambridge: Cambridge University Press
- Daly, H., Farley, J., (2011): *Ecological Economics, Principles and applications, Second Edition*. Washington: Island Press
- Danermark, B., Ekstrøm, M., Jakobsen, L., & Karlsson, J. C. (2003). *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Dibble, E., Tiller, W. A (2013). *An experimental investigation of some reconnection-healing workshops via a unique subtle energy detector*. Tilgjengelig her: <http://www.tillerinstitute.com/pdf/White%20Paper%20XI.pdf> (sett 12.04.2017)
- Dybvig, Dagfinn Døhl, Stig Ingebrigtsen, Ove Jakobsen, og Øystein Nystad (2013). *Etikk for økonomifag*. Oslo, Gyldendal Akademisk
- Eliassen, Roman (2016) Opprør i økonomifaget. Morgenbladet. Tilgjengelig her: <https://morgenbladet.no/portal/2016/02/oppror-i-okonomifaget> (Sett 16.01.2016)

- Frostad, P., Pijl, S.J & Mjaavatt, P.E. (2014): *Losing All Interest in School: Social Participation as a Predictor of the Intention to Leave Upper Secondary School Early* (PDF Download Available). Tilgjengelig her: https://www.researchgate.net/publication/267151125_Losing_All_Interest_in_School_Social_Participation_as_a_Predictor_of_the_Intention_to_Leave_Upper_Secondary_School_Early (Sett 16.05.2017)
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. & Trow, M. (1994). *The New Production of Knowledge*, London: Sage.
- Harding, S. (2006). *Animate Earth: Science, Intuition and Gaia*. Green Books Ltd: Totnes, Devon
- Heidenreich, K. S. (2001). *Empati I lege-pasient-forholdet – teknikk eller etikk?*. Tidsskriftet Den Norske Legeforening. Tilgjengelig her: <http://tidsskriftet.no/2001/05/tema-forstand-og-forstaelse-i-medisinen/empati-i-lege-pasient-forholdet-teknikk-eller-etikk> (Sett 16.04.2017)
- Huxley, A. (1968). *The perennial philosophy*. London: Chatto & Windus.
- IBO. (2013) *Student profile*. Kan hentes her: <http://www.ibo.org/globalassets/digital-toolkit/flyers-and-artworks/learner-profile-en.pdf> (Sett: 13.04.2016)
- IBO. (2014) *Business and Management*. Tilgjengelig her: <http://www.ibo.org/programmes/diploma-programme/curriculum/individuals-and-societies/business-and-management/> (Sett 15.04.2016)
- Ims, K., Jakobsen, O. (2006). *Cooperation and Competition in the Context of Organic and Mechanic Worldviews*. Journal of Business Ethics Vol. 66
- Ims, K., Jakobsen, O. (2011). *Deep authenticity - an essential phenomenon in the web of life in Business Ethics and Corporate Sustainability*. (Tencati, a. and Perrini, F. eds.). Edward Elgar
- Ingebrigtsen, Stig og Jakobsen, Ove (2004): *Økonomi, natur og kultur*. Oslo, Abstrakt Forlag.
- Ingebrigtsen, Stig, Jakobsen, Ove, 2009. *Moral development of the economic actor*. Ecological Economics 68, 2777-2784
- Ingebrigtsen, S., & Jakobsen, O. (2011): *Circulation Economics – An Ecological Image of Man Based upon an Organic Worldview*

Jakobsen, O., J. Jaminon og Ø. Nystad [Internett] *Er målsetningen om økonomisk vekst forenlig med kravet om bærekraftig utvikling?* (publisert 4/2008) Tilgjengelig fra: <http://www.magma.no/er-maalsetningen-om-oekonomisk-vekst-forenlig-med-kravet-om-baerekraftig-utvikling> (Sett 20.01.2016)

Jakobsen, O. (2017). *Transformative Ecological Economics: Process Philosophy, Ideology and Utopia*. London: Routledge

Maharana, Surya Kanta (2004). PHD thesis: *Samkara and Husserl – Investigations on Consciousness*. Tilgjengelig her: http://gyan.iitg.ernet.in/bitstream/handle/123456789/76/TH-325_01614105.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Sett 13.04.2017)

McLean, Tom [Internett] Education for sustainability: Students lead the way. Kan hentes her: http://blogs.ibo.org/positionpapers/files/2014/01/TM-Position-Paper-Education-for-Sustainability_final-e.pdf (sett: 12.03.2017)

Miller, J. P. (2008). *The Holistic Curriculum*. Toronto: OISE Press.

OSHO. Spirituel growth and enlightenment. Tilgjengelig her: <https://www.youtube.com/watch?v=uP5J3i1H5dA> (Sett 02.02.2017)

Paaske, Christian (2016). *Hva er bevissthet – fra et ikke-dualistisk perspektiv*. Oslo: Magasinet Visjon

Patel, Nandish V. 2003. *A Holistic Approach to Learning and Teaching Interaction: Factors in the Development of Critical Learners*. The International Journal of Educational Management 17 (6/7) 272-284 Tilgjengelig fra: <http://cw.routledge.com/textbooks/0415332168/pdf/article.pdf> (Sett 03.02.2017)

Pearl, E. (2001). *The Reconnection – Heal Others Heal Yourself*. USA: Hay House

Pearl, E. (2017). *Science and The Reconnection*. Tilgjengelig her: http://www.thereconnection.com/wp-content/uploads/2014/07/Science_and_The_Reconnection.pdf (Sett: 15.04.2017)

Scharmer, C. O. (2011). *Teori U : Lederskap som åpner fremtiden : Mot en ny sosial teknologi - presencing*. Hinnerup: Ankerhus.

Store Norske Leksikon. (2017). Tilgjengelig her: <https://snl.no>

Prabhu, H. R. A., & Bhat, P. S. (2013). Mind and consciousness in yoga – Vedanta: A comparative analysis with western psychological concepts. *Indian Journal of Psychiatry*, 55(Suppl 2), S182–S186. Tilgjengelig her: <http://doi.org/10.4103/0019-5545.105524>(sett: 28.03.2017)

Sayer, R. A. (2000). *Realism and social science*. London: Sage.

Store Norske Leksikon. (2017). Tilgjengelig her: <https://snl.no/> (Sett: 17.01.2017)

Wangensteen, Boye. 2007. Bokmålsordboka : definisjons- og rettskrivningsordbok. 3. utg., 3. rev. oppl. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Yin, R. K. (2007). *Fallstudier: Design och genomförande*. Malmö: Liber

Yin, R. K. (2013). *Case study research: design and methods*. Los Angeles, Calif.: SAGE.